

ELS ESCRITS FILOSÒFICS DEL JESUÏTA MATEU AYMERICH D'ABANS DE L'EXPULSIÓ CARLOTERCISTA DE 1767

Josep M. BENÍTEZ I RIERA

La figura del pare Mateu Aymerich emergeix a considerable altura per damunt de la dels altres professors de filosofia, jesuïtes i no jesuïtes, a la Universitat de Cervera¹. Va deixar obra escrita, tant per a les aules com per al món intel·lectual en general, i en tots dos camps fou obra renovadora i original. Ací presentaré les dues obres seves de temàtica filosòfica, publicades a Espanya abans de l'expulsió de tots els jesuïtes espanyols decretada per Carles III l'any 1767. La primera obra és el text escolar de filosofia, resum del seu ensenyament en la càtedra de Filosofia a Cervera, que duu per títol *Systema antiquo-novum Jesuiticae Philosophiae contentiosam, et experimentalem philosophandi methodum complectens*. La segona obra és un assaig al voltant de temes filosòfics amb el títol *Prolusiones philosophicae: seu verae, et germanae Philosophiae Effigies criticis aliquot orationibus, et declamationibus adumbrata*. Amb Aymerich podem parlar per primera vegada d'un catedràtic que transcendí l'àmbit de la Universitat de Cervera i ultrapassà les fronteres de Catalunya i d'Espanya, ja que el llibre *Prolusiones philosophicae* fou lloat fins i tot pel cultíssim papa neohumanista Benet XIV.

1. He optat per mantenir el cognom Aymerich, seguint un criteri històric, a desgrat de la modernització que han adoptat els redactors de la *Gran Enciclopèdia Catalana* i que també adopten els curadors del *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Editorial Claret, 1999, que el converteixen en Aimeric. La raó de mantenir un criteri històric és no trencar la tradició historiogràfica dels autors que, des del segle XVIII fins avui, han escrit sobre ell. Opino també que cal evitar confusions en els repertoris bibliogràfics no catalans. Tanmateix, en el *Diccionari* esmentat l'article biogràfic d'Aymerich és meu (vol. I, pp. 33-34, signat JMBR).

I. BREU BIOGRAFIA

Mateu Aymerich vingué al món al poble de Bordils (Girona), el 27 de febrer de 1715². Entrà en el noviciat de la Companyia de Jesús, establert a Tarragona, el 27 de setembre de 1733, a una edat que per a l'època era considerada que comportava una certa maduresa. De fet, havia acabat ja els estudis humanístics, els filosòfics i els teològics, probablement cursats en el seminari de Girona. Però fou judicat deficient la seva formació literària. En conseqüència, fou retingut a Tarragona perquè repassés les humanitats durant un curs (1735-1736). Tot seguit, el destinaren al col·legi de Tarragona, per a ensenyar-hi Humanitats i Retòrica. L'any 1740 el trobem a Cervera, formant part de la comunitat del col·legi de Sant Bernat amb els quatre cursos de Teologia acabats³. Hom el judicava bo tant per a la predicació com per a l'ensenyament, i la seva salut, aleshores, era considerada robusta⁴.

A vint-i-set anys li és confida la càtedra de Filosofia suarista a la Universitat de Cervera, que professarà durant sis cursos (1742-1747). Els informes de l'any 1743 sobre la seva persona assenyalen un progrés extraordinari del jove professor en tots els sentits. És judicat òptim en l'enginy, el judici, l'aprofitament en els estudis i les qualitats per a qualsevol ministeri⁵. D'aquesta època data la seva amistat amb Josep Finestres i, per mitjà d'ell, amb Gregori Mayans, amb el qual, més tard (1756-1767), mantindrà una sovintejada correspondència⁶.

Un senyal de l'èxit que havia assolit en el món universitari és que, en 1744, fou el designat per a predicar el sermó fúnebre en les exèquies del qui havia estat segon canceller de la Universitat, Narcís de Queralt, mort essent bisbe d'Àvila. El sermó fou fet estampar per la mateixa Universitat⁷. L'any 1747 s'a-

2. ARSI (= Archivum Romanum Societatis Iesu), Arag. 14, fol. 32r. F. TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes*, Barcelona 1836, diu correctament, a la p. 66, que nasqué un 27 de febrer; mentre que C. SOMMERVOGEL, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, Brussel·les-Paris 1890-1911, vol. I, col. 712, posa que va néixer un 25 de febrer.

3. En el *Catalogus primus* romà, de l'any 1740, quan Aymerich arribà a Cervera, consta que els estudis de Filosofia i de Teologia els havia fets abans d'entrar en la Companyia: «Phil. 3; Theol. 4 extra Soc.», i que estava en el cinquè any de professor de Gramàtica: «Docet Gram. 5 an.», ARSI, Arag. 14, fol. 32r.

4. «Bonum ad docendum et concionandum», «Vires robustae», «Complexio sanguinea», ARSI, Arag. 14, fol. 32r.

5. ARSI, Arag. 14, fol. 133r.

6. La primera lletra que tenim de Mateu Aymerich a Gregori Mayans és del 20 d'abril de 1756, BAHM (= Biblioteca Arxíu Històric-Mayansià, Biblioteca del Col·legi del Corpus Christi, Patriarca, València). La darrera és del 17 de febrer de 1767, AMV (= Arxíu Municipal de València), BS-M 7261-3, 873. En total són vint-i-nou lletres de Mateu Aymerich a Gregori Mayans en onze anys.

7. El sermó és la segona de les publicacions que féu Aymerich: *Oracion funebre en las exequias, que hizo la Pontificia y Real Universidad de Cervera a su segundo Cancelario difunto, el ilustrissimo señor D. Narciso de Queralt dignissimo Obispo de Avila*. Cervera: En la Imp. de la Pontificia y Real Universidad, por Manuel Ibarra, 1744.

comiadà de la càtedra de Filosofia suarista amb un acte públic, en el qual presentà audaçment el programa de les seves lliçons, intítulat, pretesament, *Systema antiquo-novum*, que estudiarem més endavant. Aquest tractat evidencia la renovació filosòfica que imprimí Aymerich a la Universitat de Cervera.

Lliure de la càtedra cerverina, se sotmetrà, durant deu mesos, a la Tercera Prova jesuítica. En acabar emeté la professió solemne de quatre vots, com a profés jesuïta, el 15 d'agost de 1748. La seva formació jesuítica es donava així per completada. Immediatament després rebé la destinació de rector del col·legi de Betlem de Barcelona (1748-1750) i tot seguit la de prefecte d'estudis del de Cordelles de la mateixa ciutat.

D'aquesta època barcelonina d'Aymerich ens ha pervingut una lletra seva al jesuïta Andrés Marcos Burriel⁸. És de juliol de 1751⁹. A part que ens mostra l'amistat que hi havia entre els dos jesuïtes, agermanats en les mateixes inquietuds intel·lectuals i pedagògiques, el seu contingut és molt significatiu. Ens manifesta l'actitud d'Aymerich en dos camps: el de la crítica històrica i el de l'ensenyament dels joves, ambdós cabdals en la seva vida.

El primer aspecte, pel cas que tracta, podria semblar que no té gaire importància, però, en canvi, ens revela la finesa del seu esperit científic, amant de l'exactitud. El fet és que havia advertit una discrepància entre una carta de sant Francesc Xavier, conservada original en el col·legi de Mallorca, i el text que de la mateixa lletra havia publicat l'editor de les cartes xaverianes Oracio Torse-

8. Andrés Marcos Burriel (1719-1762) entrà en la Companyia l'any 1731, fou professor de Gramàtica a Toledo. Des de 1749 es dedicà a la investigació de l'arxiu de la catedral de Toledo, per ordre reial, a fi de recollir materials per a una història eclesiàstica d'Espanya, projectada pel ministre Carvajal. A la caiguda d'aquest i entrada de Wall, Burriel hagué d'abandonar tots els seus manuscrits. Cf. A. ECHÁNOVE, *La preparación intelectual del P. Andrés Marcos Burriel, S.J. (1731-1750)*. Burriel mantingué una intensa i copiosa relació epistolar amb Gregori Mayans, vegeu Gregorio MAYANS Y SISCAR, *Epistolario II. Mayans y Burriel*, València 1972, amb l'estudi preliminar d'Antoni Mestre.

9. La lletra d'Aymerich a Burriel, de 17 de juliol de 1751, conservada al British Museum, Registre P. 18446. Add. 11618. Donada la significació d'aquesta lletra, la reporto completa: «P.C (= Pax Christi). Mi amado P. Andrés: Remito a V.R. la carta de S. Xavier trasladada del original de Mallorca. Dízenme que faltan algunas líneas en el fin, y algunas palabras en el medio de la carta, que no han podido sacarse del original; mas yo digo que faltan muchísimas líneas en el cuerpo de la carta según lo que veo en la que nos comunica en latín el Pe. Turselino en su Traducción. En la impresión de Amberes de que uso, esta carta es la undécima del 2 libro, y es mucho más dilatada que esta de Mallorca. La fecha de esta es de enero. La del Turselino es de febrero, y añadiría el Sto. en la última lo que falta a la primera. Por mayo escribí muy a prissa a V.R. incluyendo una relación de la funcioncita que hizieron mis seminaristas; y no sé si aurá llegado a manos de V.R. y temo no suceda lo propio con este traslado de la carta de S. Xavier. Ya aurá visto V.R. el certamen del P. La-Grava dedicado al Rey N.S. Hay mucho erudición y su poquitillo de griego. El que ha hecho en Girona el Pe. Ignacio Campcerver con su oración en griego exponiendo a algunos de sus discípulos a componer en verso y prosa en este idioma muestra lo que puede lograrse de los chicos con la aplicación de los maestros. Quedo muy a la disposición de V.R. cuya vida guarde Dios los muchos años que puede. Barcelona y julio 17 de 1751. De V.R. todo. Matheo Aymerich.»

llini¹⁰. La còpia de l'original mallorquí l'envia a Burriel, advertint-lo de la discrepància amb el text de Torsellini¹¹. Nota que les dates no coincideixen tampoc, essent la de l'original de gener i la de Torsellini de febrer, i suposa que sant Francesc Xavier devia haver escrit dues lletres semblants, més extensa la segona que la primera, suposició que s'acosta al que de fet havia succeït¹².

L'altre aspecte tractat per Aymerich en la lletra a Burriel ens fa veure la seva actitud pedagògica. Defensa el fruit que es pot aconseguir dels alumnes mercès a una pedagogia activa «con la aplicaci6n de los maestros» i mitjançant el contacte directe dels adolescents amb les llengües clàssiques. Lloa l'ús de les *funcions* o actes públics amb els alumnes, on aquests o bé representaven alguna peça teatral, o bé pronunciaven algun discurs, o bé declamaven alguns versos en llatí i en grec¹³.

En els dos casos que cita Aymerich hi havia hagut discurs en grec («oraci6n en griego»). En el primer, en el certamen organitzat pel pare La Grava, al col·legi de Calataiud, dedicat al rei Ferran VI¹⁴. En el segon, en un altre certa-

10. Orazio TORSSELLINI (1544-1599) traduí al llatí i publicà les cartes de sant Francesc Xavier: *Francisci Xaverii epistolarum libri Quatuor ab Horatio Tursellino e Societate Iesu in latinum conversi ex Hispano ad Franciscum Toletum S.R.E. Cardinalem*, Romae, Apud Aloysium Zannettum. An. MDXCVI, 161 pp. (22 x 17 cm). Però l'edició que cita Aymerich és molt posterior: *S.P. Francisci Xaverii e Soc. Iesu, epistolarum libri IV. Ex Hispano in Latinum conuersi ab Horatio Tursellino, eiusdem Societatis Iesu Sacerdote. Editio nouissima, recensita et Epistolarum Sumariis aucta*, Antverpiae, officina plantiniana Balthazaris Moreti, MDCLVII. Cal advertir que de l'obra de Torsellini se'n feren diverses edicions; Sommervogel en reporta 10 (C. SOMMERVOGEL, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus...*, vol. VIII, cols. 138-157).

11. Aymerich cita la lletra 11 del llibre 2, de l'edició de 1657, que ocupa les planes 223-245. És adreçada a «M. Simoni Roderico, in Lusitaniam», és a dir, al Mestre Simão Rodrigues de Azevedo (Vizeu, 1510?-1579). Mentre estudiava com a «Borseiro» del rei de Portugal Joan III a la Sorbona, féu amistat amb Ignasi de Loiola a París, en 1532. El 15 d'agost de 1734, Rodrigues és un dels sis que fan el vots juntament amb Ignasi de Loiola, a Montmartre. La lletra de Francesc Xavier a Rodríguez és datada *VI nonas Februarias*, això és, el 2 de febrer, de 1549, a «Concino», és a dir, Conxín (Xina).

12. En l'edició crítica dels escrits de sant Francesc Xavier *Monumenta Xaveriana ex autographis vel ex antiquioribus exemplis collecta. Tomus primus Sancti Francisci Xaverii epistolas aliqua scripta complectens quibus praemittitur ejus vita a P. Alexandro Valignano S.J. ex India Romam missa*, Matriti, 1899-1900, hi ha quatre redaccions de la lletra al·ludida per Aymerich, totes sota el núm. 73. La primera redacció, de 20 de gener de 1549, en castellà, amb 9 paràgrafs (pp. 485-492); la segona, de la mateixa data, en castellà i 9 paràgrafs (pp. 492-497); la tercera, de la mateixa data, en portuguès i 9 paràgrafs (pp. 498-502); la quarta, de *VI nonas Februarias*, això és, del 2 de febrer, en llatí, que afegeix 14 paràgrafs a les precedents i ve introduïda «praecedentis epistolae latinum complementum, ex Tursellino...» (pp. 502-507). Per tant, Aymerich tenia raó en dir que la redacció que reporta Torsellini és més «dilatada». Ara bé, el que no queda clar és si Francesc Xavier afegí ell mateix el que manca a la primera redacció o més aviat escriví dues lletres aprofitant alguns paràgrafs de l'una per l'altra.

13. Vegeu el text complet de la lletra en la n. 9.

14. El jesuïta Marco Antonio La Grava (també apareix Lagrava) era professor de retòrica al col·legi de Calataiud l'any 1752, ARSI, Arag. 15, fol. 451r. No es coneix cap escrit d'ell; visqué de 1722 a 1757, ARSI, Arag. 14, fol. 99 v., n. 431.

men organitzat pel pare Ignasi Campcerver, al col·legi de Girona¹⁵. L'un i l'altre li permeten també de justificar que ell mateix hagués enviat a Andrés Marcos Burriel, en una tramesa anterior, «una relación de la funcioncita que hizieron mis seminaristas»¹⁶.

Durant els anys d'estada a Barcelona, Aymerich va treballar intensament en l'ordre intel·lectual, com ho demostra la publicació de les *Prolusiones Philosophicae*, en 1756, i la preparació del volum d'investigació històrica *Nomina, et acta episcoporum barcinonensium*, que editarà en 1760.

Per les seves lletres a Gregori Mayans sabem com judicava ell mateix la seva obra *Prolusiones Philosophicae* i alguns detalls particulars que revelen quina era la seva actitud com a intel·lectual. Les *Prolusiones* les considerava més com una obra humanista que no pas filosòfica. Amb un toc d'humor, comenta a Mayans que l'excusi perquè «un theólogo escolástico de profession se haya metido a humanista». El que ja no considerava una broma era el paper que ell assumia de renovador, perquè continua: «Reconozco que en esto me aparto de la moda presente en España; mas, viendo que algunos humanistas de profession se meten a theólogos, me ha parezido que no se extrañaría tanto que un theólogo se metiese a humanista»¹⁷.

Coneixem també els seus escrúpols d'ortodòxia, una mica barrejats amb un cert temor de la Inquisició, que li feien practicar una prudent autocensura:

«Quando estava para acabarse la impresion [de les *Prolusiones*] salieron los edictos de el santo tribunal en que se prohíben las *Declamaciones* de Menkenio y las obras de La Bruyere. No quise exponerme a que algún ignorante atribuyese a poco respeto a la prohibición de dichas obras el que yo las citasse en mis *Prolusiones* inmediatamente a su condenación. Por esta causa, aunque estaban impressas mucho tiempo antes las *Prolusiones* en que están las citas, las pongo en la fee de erratas en muestra de mi respeto al santo tribunal. Podré parecer nimiamente escrupuloso en esta parte, y a los estrangeros parecerá una exotiquez tal corrección; pero en esta parte, ningún escrúpulo es nimio.»¹⁸

La raó que dona per a obrar així no és sols la por de la Inquisició, sinó la convicció que cal defensar «la pureza de la doctrina cathólica», doctrina con-

15. Ignasi Campcerver era un jesuïta manresà (nasqué el 12 de maig de 1722, entrà al noviciat de la Companyia de Jesús el 16 d'octubre de 1738, ARSI, Arag. 14, fol. 103v.; morí en 1789). L'any 1743 es trobava al col·legi de sant Bernat de Cervera, inscrit com a «scholasticus», mestre de Gramàtica. Fou successivament professor als col·legis de sant Jaume de Cordelles (Barcelona), Girona i Calataiud, cf. I. CASANOVAS, *Josep Finestres. Epistolari*, Barcelona 1933-1934, núm. 24. Autor d'un text escolar, *Amaltheum prosodicum*, segons consta en l'inventari de la biblioteca de Josep Finestres, *Josep Finestres*, núm. 149. Els informes del *Catalogus Secundus*, de Roma de l'any 1743 donen d'ell un bon judici, ARSI, Arag. 14, fol 133r., núm. 509.

16. No he trobat aquesta lletra d'Aymerich a Burriel. Tampoc la relació de la funció escolar.

17. Lletra de 20 d'abril de 1756, Arxiu BAHM.

18. Lletra de 20 d'abril de 1756, Arxiu BAHM.

cebuda segons la tradicional expressió de *depositum fidei*, en contrast amb el que passa a l'estranger, on hi ha autors que destrueixen la religió¹⁹.

A propòsit del comentari que fa a Mayans sobre el seu projecte d'escriure l'episcopologi de la seu barcelonina, coneixem què pensava sobre els treballs històrics i sobre la crítica històrica. Aymerich tem de caure en el defecte de la poca crítica, però ell preferiria això abans que quedar empantanegat en el dubte de tot. Concep la crítica més en un sentit moral i, per tant, de forma no tan radical com la que l'esperit il·lustrat de l'època imposa:

«Asseguro a Vm. que a ningún género de escritos tengo más miedo que a los históricos, viendo que se tiene ya por crítica la más refinada el dudar de todo. La incredulidad está tan pujante que estoy ya para desear la antigua credulidad. Esta se fundava en sencillez y en bondad de corazón, que en sus ocasiones es una docta ignorancia; aquella tiene mucho de malicia y de espíritu de contradicción que no perdona a lo más sagrado y tiene mucho andado para el pyrronismo.»²⁰

En una altra lletra, completa el seu criteri sobre la imparcialitat que ha de tenir l'historiador quan explica a Gregori Mayans que, en la investigació de la veritat sobre si sant Sever fou o no el primer bisbe de Barcelona, no s'ha deixat influir per cap sentiment o prejudici patriòtic. Ell vol restar imparcial:

«porque contra la verdad histórica no valen prescripciones, y creo que, aunque fuesse yo natural de Barcelona, estaría con la misma indiferencia que ahora»²¹.

A finals de l'any 1757, el seu treball de l'episcopologi va endavant²². Tant, que a principis de 1758 arriba a plantejar-se si no serà lleuger i temerari de con-

19. El raonament complet d'Aymerich és: «Ya que los extrangeros destruyen la religión con sus libertinages en opinar y escribir, es menester, que los españoles den por el extremo contrario mostrando una obediencia y sumisión la más rendida a los tribunales que invigilan sobre la manutención de el más precioso depósito, que tenemos, que es la pureza de la doctrina cathólica.» Lletre de 20 d'abril de 1756, citada.

20. Lletre de 29 de setembre de 1756, Arxiu BAHM.

21. Lletre de 30 de novembre de 1756, Arxiu BAHM. El raonament d'Aymerich és: «He leído en la *Vida* que Vm. tiene escrita del grande D. Nicolás Antonio que tiene Vm. sus razones para quitar de la serie de los obispos de Barcelona a S. Severo. Si Vm. quería tomar el trabajo de apuntármelas yo las expondría a su tiempo en nombre de Vm. y procuraría entretanto buscar alguna salida, si era doble. Nuestros barceloneses están en la justa o injusta posesion de dos Severos Santos, ambos obispos de Barcelona, y sería mucha severidad el dexarles sin ninguno. Advierto a Vm. que yo no soi hijo de Barcelona ni de el obispado, y assí no passaré tanta pena como Vm. podría discurrir, de que me precise la verdad a ponerles en mala fe sobre su posesion antigua; porque contra la verdad histórica no valen prescripciones, y creo que, aunque fuesse yo natural de Barcelona, estaría con la misma indiferencia que ahora.» La *Vida de Nicolás Antonio* escrita per Mayans precedia l'edició de la fonamental obra historiogràfica: *Censura de Historias fabulosas, obra pósthuma de Nicolás Antonio*, València 1742. Edició moderna preparada per Antoni Mestre: G. MAYANS Y SISCAR, *Obras completas*, vol. I, *Historia*, València 1983, pp. 344ss.

22. «Mi trabajo sobre los Obispos de Barcelona va adelante, aunque no dexan de ofrezerse

tinuar així: «en verdad, que me temo a mi mismo»²³. En tot cas, malgrat les seves altres ocupacions de professor i prefecte de la congregació mariana dels estudiants, hi continua dedicant moltes hores, tal com escriu a Mayans tres mesos més tard²⁴.

De Barcelona estant, tenim la seva visió de l'atac a la Companyia de Jesús a Portugal, sobretot de part del ministre il·lustrat i despòtic Sebatião Carvalho, més conegut pel títol nobiliari que rebé més tard de marquès de Pombal. La dona en una carta a Jaume Caresmar, de 16 de febrer de 1760²⁵. Manifesta una actitud espiritual, de molta elevació de mires, recolzada en la Sagrada Escrip-tura, davant la persecució. El seu judici dubitatiu sobre la pretesa implicació del Papa en els càstigs als jesuïtes, com a resultat de la visita canònica del cardenal Saldanha, és encertat: «yo no creo que el Papa haya concedido lo que dizen»²⁶. La historia posterior li donarà la raó. Funcionava correctament el seu sentit crític i el seu fi olfacte descobria l'engany de les raons portugueses:

«En el último *Mercurio* leerá Vm. el decreto de expulsión de los jesuitas de Portugal. Fortuna que él se lleva nuestra apología. Si fuesse más moderado en exagerar nuestras

muchos estorbos. El Ilmo. ha visto ya el plan de la obra en borrón, y parece que no desagrada a su S^a Illma. Yo he de deber a Vm. se sirva remitirme una copia de el catálogo de los prelados de Barcelona que sacó el obispo de Segorbe de el archivo de S. Severo de esta ciudad, supuesto que Vm. la tiene, como insinúa en su carta sobre S. Severo. El buscar dicho catálogo en esse archivo sería cansarse sin provecho. Pujades dize que le buscó inúltimente. Estos buenos clérigos, o le han perdido, o le tienen tan guardado que no saben qué se ha hecho. (No creo sea muy largo y con esto será menor el trabajo de copiarle, ahunque no sea menor mi estimación y agradeci-miento a este nuevo favor de Vm.)». Lletra de 19 de desembre de 1757, Arxiu BAHM. La referència a Jeroni Pujades és en la seva fonamental i acrítica obra *Crònica Universal del Principat de Catalunya*, Barcelona 1609.

23. «Tengo tan adelante mi *Dissertación* sobre los obispos supuestos y dudosos de Barce-lona desde la muerte de Cristo hasta el año mil de Cristo no obstante mis otros enredos, que podría parecer a Vm. y a qualquier otro que conoze este género de trabajo y mi poco alcance en este enredoso estudio, que procedo con mucha ligereza y que parto de carrera en echar el fallo sobre varios puntos bien embarazosos; y, en verdad, que me temo a mi mismo. En el plan de la obra que vió nuestro Illmo. en borrón, prometo tanto, que no sé si incurriré en el defecto que reprehende Horacio en su *Arte*. El catálogo se formará teniendo por base la *Dissertación*. Esta será algo larga para que pueda el catálogo de los Obispos ser más breve.» Lletra de 19 de gener de 1758, Arxiu BAHM.

24. «Se nos acercan las fiestas de estudiantes que no dexan de traerme bastante ocupación por maestro que ha de presidir el acto de theología y por prefecto de la congregación; no obstante pienso tener concluída por todo el Julio la *Dissertación* bien larga de los obispos supuestos y dudosos de Barcelona, que será el fundamento de el *Catálogo* que se seguirá y en que me ahorraré mucho, remitiendo al lector a la *Dissertación* y assí podrá ser muy reducido el Catálogo principalmente de los obispos de los 8 primeros siglos. En la segunda parte de la *Dissertación* que será la última se pondrá la carta del Sisebuto con la interpretación de Vm. a que adheresco.» Lletra de 14 d'abril de 1758, Arxiu BAHM.

25. Lletra de 16 de febrer de 1760 a Jaume Caresmar, transcrita per Ignasi Casanovas del volum A-9 de l'arxiu del convent del Remei de Vic.

26. De la lletra de 16 de febrer de 1760, n. anterior.

maldades y relajación, podría merezer algún crédito de los hombres de juicio, principalmente si mostrasse menos odio a la religión de la Compañia en común.»²⁷

En 1760 els superiors encomanaren al pare Aymerich el rectorat del col·legi de Sant Bernat de Cervera, que exercirà durant tres anys. Així tornava a la ciutat de la Segarra «a passar las nieblas y escarchas cotidianas», tal com escrivia a l'erudit Jaume Caresmar²⁸.

També a Caresmar, i ja des de Cervera, Aymerich l'informa que l'episcopologi ja està imprimint-se, i li diu que espera que tingui a Roma:

«las aprobaciones que mis *Prolusiones* (...) El Papa las leyó todas i me envió a dezir que las pondria en su libreria privada y de libros selectos.»²⁹

Un sa sentiment de satisfacció que li era allora un estímulo per a continuar treballant intel·lectualment. Com de fet veiem que a Cervera inicià una altra tasca d'investigació. Es tractava ara d'escrivre una Història natural de Catalunya, inspirada en la inèdita *Geografia de Catalunya* del jesuïta Pere Gil (1551-1622)³⁰. Estava il·lusionat en el projecte i en fa partícip Gregori Mayans, de qui recapta la col·laboració a revisar el pròleg i tot el pla de treball:

«Por el Illmo. Sr. Obispo de Barcelona [Ascensí Sales] recibiría Vm. un cartapacio mío en que está delineado el plan de esta *Historia geographica y natural de Cataluña* (...) Yo he enviado principalmente a Vm. ese prólogo para que viese si la idea que tengo formada de esta obra, es la que ha de ser, o, si falta o sobra algo para su perfección y complemento arreglando la ejecución de la Idea. Bien sabe Vm. que puede hablarme con toda libertad. Tengo muchos materiales y voy aún en caza de otros. La primera parte está para concluirse, y será un en quarto bueno. Otro tanto será la segunda parte, y no se si será demasidamente difusa la obra. Vm. quando se sirva debolverme esse cartapacio me dirá su sentir sobre esto y lo demás que le pareziere.»³¹

En acabar els tres anys canònics de rectorat a Cervera, Aymerich fou destinat a Gandia amb un doble càrrec. De canceller a la Universitat, que regentava la Companyia de Jesús i que era de fundació de Francesc de Borja, i de rector

27. Lletre de 16 de febrer de 1760.

28. Lletre de 23 de desembre de 1760 a Jaume Caresmar, transcrita per Ignasi Casanovas del volum A-9 de l'arxiu del convent del Remei de Vic.

29. Lletre de 23 de desembre de 1760, vegeu n. precedent.

30. Cf. Josep IGLÉSIES, *Pere Gil, S.I. [1551-1622] i la seva Geografia de Catalunya seguit de la transcripció del Libre primer de la historia Cathalana en lo qual se tracta de Historia o descripció natural, ço es de cosas naturals de Cathaluña, segons el manuscrit de l'any 1600, inèdit, del Seminari de Barcelona*, dins *Quaderns de Geografia I* (1949) 1.319. I també Id. 4, *Mateu Aymerich, S.I. (1715-1799) i la seva «Història Geogràfica y Natural de Cataluña», seguit de la transcripció del volum dedicat al Regne Animal segons el manuscrit inèdit del Palau Reial de Madrid*, dins *Quaderns de Geografia II* (1949) 1.342.

31. Lletre de 15 de desembre de 1762.

al col·legi de la mateixa Companyia a Gandia. Malgrat les ocupacions inherents als càrrecs, encara trobava temps per a continuar treballant en la seva *Historia geographica y natural de Cataluña*³².

De Gandia passarà a Madrid per curar la publicació del *Idacii Episcopi Chronicon*, de Garzón, i per completar la seva Història geogràfica de Catalunya, tenint a la vista el manuscrit català del pare Pere Gil³³. Com sigui, però, que l'ordre d'expulsió dels jesuïtes d'Espanya agafà Mateu Aymerich al col·legi Imperial de Madrid, allí restaren els seus papers. Quedava així truncada una fecunda dedicació a la recerca científica.

El trasllat a Itàlia va efectuar-lo amb els jesuïtes de la Província de Toledo. Instal·lat per fi –després de moltes penalitats– a la ciutat de Ferrara, hi dirigí la casa on vivien els jesuïtes expulsats. Tenia cinquanta-dos anys complerts. Malgrat les privacions dels primers temps, Aymerich no abandonà la seva activitat intel·lectual. Seran ara obres d'erudició i polèmica les que donarà a llum, sis en llatí i una en italià. La seva lectura ens mostra un altre Aymerich, nostàlgic, puntós, un si és no és amargat. Batllori reporta que

«el poeta de Rovereto, Clementino Vannetti [escrivia a Tiraboschi] sobre nuestro Mateo Aymerich (...): «Si he de deciros con franqueza mi parecer, el abate Aymerich es un escritor extravagante, tedioso por su verbosidad excesiva, con frecuencia pedantesco, pensador infeliz, àgil de pluma, pero inexacto, bárbaro, dignó de afiliarlo al enjambre de los insípidos escolásticos»³⁴.

Trist final per al teòleg-humanista que tants fruits i projectes havia produït mentre era a Espanya. La mort l'arrabassà de les seves activitats culturals i de l'exili ingrat l'any 1799.

II. LA RENOVACIÓ FILOSÒFICA D'AYMERICH: EL SEU *SYSTEMA ANTIQUO-NOVUM*

En l'últim any de docència a la càtedra de Filosofia suarista a la Universitat de Cervera (1747), Aymerich s'acomiadà com a professor amb un acte pú-

32. Lletre de 31 d'agost de 1765.

33. La darrera lletra de Mateu Aymerich a Gregori Mayans és des de Madrid, de 17 de febrer de 1767, on li conta les impressions de la cort.

34. Citat per M. BATLLORI, *La cultura hispano-italiana de los jesuitas expulsos. Españoles, hispanoamericanos, filipinos, 1767-1814*, Madrid 1966, p. 454; la citació de Vannetti en G. CAVAZZUTI - F. PASINI, *Carteggio fra G. Tiraboschi e Cl. Vannetti*, Mòdena 1912, pp. 74-77, carta 41. Ara, cal tenir present que el judici despectiu de Vannetti es refereix a l'obra d'Aymerich *Q. Moderati Censorini de Vita, et morte latinae linguae paradoxa...*, que iniciava una polèmica sobre els humanistes i erudits. Aymerich es defensà més tard dels atacs de Vannetti amb la seva *Relazione autentica dell'accaduto in Parnaso nel Processo, e nella Sentenza contro Logorino Accademico Occulto, e contro lo Stampatore della sua Satira*, Nella Stamperia di Giuseppe Rinaldi, 1782.

blic de *Universa Philosophia*. Ja sabem en què consistien aquests actes solemnes i també que la publicació de les tesis corresponents era la declaració del programa i del mètode que se seguia en el curs que dictava el professor.

L'edició de les tesis d'Aymerich tenia a més una significació especial, perquè Aymerich trencava llances a favor d'una nova metodologia dins l'escola jesuítica. Només havien transcorregut sis anys des que el pare Pere Ferrussola havia presentat el programa de l'escola suarista amb el seu tradicional recull *Philosophia Jesuitica in acie divisa in decem centurias thesium*, quan Aymerich s'atreví a fer públic un decidit *Systema antiquo-novum Jesuiticae Philosophiae contentiosam, et experimentalem philosophandi methodum complectens*³⁵.

El seu nou mètode de filosofar o, més exactament, de presentar la Filosofia era hissar una bandera de combat contra la manera estereotipada i rutinària de transmetre la Filosofia. És encertat el judici del pare Casanovas quan assegura que «el llibre del P. Aymerich pot ésser considerat com la primera declaració pública de la nova escola filosòfica (...) de joves jesuïtes»³⁶.

Ara bé, és ben notable que la combativitat d'Aymerich no el convertia en enemic del seu antecessor, el pare Ferrussola. Justament és Pere Ferrussola qui signa la censura oficial de la Universitat de Cervera a l'obra d'Aymerich. No podríem trobar un signe més palès de «concordia» entre col·legues de la mateixa disciplina i que discrepaven tant en la forma de concebre-la i de transmetre-la.

La novetat del *Systema antiquo-novum* era, però, un fruit madurat en l'ànim d'Aymerich, que cal veure justificat en la seva altra obra de tipus filosòfic *Prolusiones Philosophicae*, el resum més sintètic de la qual seria dir que calia filosofar de coses necessàries i útils, i no repetir sempre les mateixes tesis aristotèliques o les tesis derivades d'una especulació inútil sobre els antics continguts aristotèlics.

Del *Systema antiquo-novum* és fonamental el pròleg, que és la declaració d'intencions. És molt breu, en contrast amb el que acostumen a ser els altres escrits d'Aymerich. Sembla que el devia haver meditat molt, i, en realitat, calia que ho fes si pretenia que hom acceptés de bon grat un llibre que s'apartava del comú estil de l'època a Espanya.

35. La transcripció completa de la portada és: «Systema antiquo-novum Jesuiticae Philosophiae contentiosam, et experimentalem philosophandi methodum complectens. Propvgnabitur, Deo, et Intemerata, donisque Gratiae cumulata Deipara auxiliantibus, a Francisco Espolla, Bascarense, in Theatro Majori Praeside P. Doctore Matthaeo Aymerich, Soc. Jesu, et in Pont. et Reg. Cervariensi Academia Philosophiae Professors. Die Ij. Maji, hora 4. post meridiem; in gratiam verò Studentium, hora 8. matutina, an. Domini MDCCXLVII.» Cervariae in Lacetanis ex Officina Pontificiae, ac Regiae Universitatis excudebat Emmanuel Ibarra.

36. Cal tenir present que Casanovas parla d'escola jesuítica unint els dos sentits que té «escola jesuítica»: un, el que té la denominació de la Filosofia suarista (que és el que empraven els jesuïtes de Cervera); un altre és el que dóna ell al grup de jesuïtes concrets que eren a Cervera al voltant de Josep Finestres. El judici en CASANOVAS, *Josep Finestres* 133, núm. 29.

Aymerich parla en primera persona i es dirigeix al lector. Explica que ha volgut conjuminar el mètode peripatètic amb l'experimental. L'empresa podia resultar difícil i problemàtica. Però, diu, li va succeir una cosa gratíssima en un assumpte tan desitjat i útil per a molts i en una tasca en la qual esperava d'estimular-ne d'altres a fer el mateix. L'encoratjà el suport dels professors de la recent i única Universitat de Catalunya. Aquests són homes de prestant virtut, doctrina i autoritat; són lluny de tot interès partidista i procuren amb vehemència el progrés de la Filosofia i de les altres arts i disciplines, tant de paraula com de fet. Per tot això, no hi ha raó perquè el lector s'admiri que en el llibre hagi desenvolupat més extensament la Fisiologia (cal entendre «la Física») que les altres parts de la Filosofia. El coneixement de la Física augmenta molt, en llums i esplendor, amb l'experiència. Aquesta és variada i múltiple. Per això ell exposa moltes coses formoses d'indagar i digníssimes d'ésser sabudes; i el lector les trobarà exposades amb el criteri de la pública disputació. Són coses que fins ara estan sumides en un pregon silenci tant als gimnasis (és a dir, els col·legis universitaris) de Catalunya com als de quasi tot Espanya. Per això, li ha semblat bé d'exposar amb més cura i de tractar amb més diligència aquests temes. Aymerich diu que tracta de les qüestions físiques amb dignitat, no fos cas que semblés que s'ha afecionat a la fosca i a les tenebres, tractant de coses ja de si mateixes obscures. Procura que la temàtica física quedi connectada amb les seves tesis de forma segura i que no pugui ser opugnada per ningú. No es pensi, tanmateix, que s'hagi entretingut tant en les especulacions físiques que hagi oblidat les altres parts de la Filosofia. Les hi posa, també, per dissertar-ne amb subtilitat i anàlisi metafísica, fins i tot aquelles qüestions més espinoses o que són menys boniques. Posa en pública disputa algunes qüestions precípues i altres de menor importància d'aquelles que es discuteixen en les escoles, sobretot les que ha considerat més útils i les que són en el cor de la «Sagrada Doctrina».

Aymerich surt al pas d'una altra possible crítica que podria suscitar la novetat que són les parts vuitena i novena del seu llibre. Diu: «el que adjunto de Teologia Natural i de Filosofia Moral, o Ètica, ja ho vaig tractar en aquesta mateixa Universitat durant el primer trienni del meu professorat, i d'aquestes matèries els meus auditors en passaren un examen». A Aymerich li semblava dur i aspre de no emplenar l'avidesa de tants egregis adolescents, joves de grans esperances, que confluïen a ell de tot arreu per aprendre a filosofar, i deixar-los marxar després d'un trienni amb una Filosofia mancada i truncada, farcida solament de qüestions espinoses i del tot buida d'aquelles coses més sublimes i més útils que no sobrepassen la investigació natural.

Aymerich manifesta que per a totes aquestes novetats s'ha aconsellat amb els seus col·legues. Això és molt interessant de cara a conèixer l'ambient que imperava a la Universitat de Cervera i, en concret, entre els jesuïtes que hi ensenyaven. Perquè entre els col·legues hi havia naturalment el pare Ferrussola. Aymerich diu que el seu parer va ser acceptat «Comprofessoribus Doctissimis» que il·lustren les opinions de l'autodenominada «Schola Jesuitica». I acaba: si

aquesta tasca meva és aprovada per ells, resultarà, sens dubte, que aquesta obra que només he pogut delinear amb rude ploma, per causa de les premures del temps i per altres ocupacions que m'absorbien, gràcies al seu enginy i a la seva doctrina podia arribar a un final feliç d'absoluta perfecció i no deixarà de ser un gran bé per a tot Catalunya i un increment per a tota la Filosofia.

El *Systema antiquo-novum* es divideix en vuit parts, una per a cada branca de la filosofia. La primera tracta de la filosofia en general i d'algunes observacions que cal tenir en compte a l'hora de filosofar. La titula «Prolegomena Critica, Scholastica et Historica in Philosophiam generatim». La segona part és la Lògica, i per això la titula «Philosophia Rationalis». La tercera part és la Metafísica o Ontologia. Després vénen les parts quarta, cinquena i sisena, totes dedicades a la Física; part quarta: «Physica Generalis, Scholastica et Experimentalem»; part cinquena: «Physica Specialis de Corpore non viventi Coelesti et Sublunari, sive de Mundo Magno, eiusque Partibus et Phoenomenis»; part sisena: «Physica Specialis de Viventibus Corporeis». La setena part és la «Ethica, sive Philosophia Moralis». I acaba amb una «Pneumatologia, sive Theologia Naturalis».

Com es pot veure per la simple enumeració de les parts, Aymerich no s'aparta ni un moment de la tradicional divisió de l'escolasticisme. Dins de cada part desenvolupa la doctrina segons diversos capítols.

El resum del *Systema antiquo-novum* ja ha estat fet en dues ocasions per dos estudiosos de l'obra d'Aymerich³⁷. Aquí ens interessarà, per tant, de fer aquells comentaris que palesin sobretot el caràcter d'innovació que Aymerich imprimeix a la filosofia.

D'entrada, ens cal remarcar una nota general, que ja el mateix Aymerich justifica en el pròleg. Aymerich dóna molta importància a la Física experimental: basta observar que de les vuit parts del llibre, tres –les de més extensió en capítols i desenvolupament– les dedica totalment a qüestions físiques. Això ens duu a afirmar que el *Systema antiquo-novum* és molt més cosmològic que no pas lògic, metafísic i ètic.

Tot i això, de la primera part, que ell intitula «Prolegomena critica, Scholastica, et Historica, in Philosophiam generatim», hem de destacar les consideracions que són cabdals per a comprendre la tessitura intel·lectual d'Aymerich. Abans de res, refuta l'escepticisme, sigui de l'encuny que sigui. Per això refusa

37. Les dues tesis doctorals sobre la Filosofia a Cervera, presentades a la Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona, són: Carlos ENRÍQUEZ BARONA, *La renovación filosófica de la Universidad de Cervera*, Barcelona 1974. És breu i molt escolar: pràcticament es redueix a seguir fil per randa l'obra d'Aymerich; Andrés MARTÍNEZ MARTÍNEZ, *Metodología cartesiana en los filósofos cervarienses [Estudio monográfico de la Filosofía de Mateo Aymerich y Tomás Cerdá]*, Barcelona 1983. Més amplia que l'anterior, es limita a glossar les obres dels esmentats autors, donant-ne llargues citacions. Ambdues gairebé no empren bibliografia. La segona ni menciona la primera.

el *dubte metòdic* de Descartes. La Filosofia, diu, ha de recolzar en uns primers principis inqüestionables. Però no podem acceptar sense crítica qualsevol dels «effata» escolàstics, que es deriven d'Aristòtil³⁸.

La conclusió a la qual arriba és triple. Per a filosofar rectament cal seguir tres normes fonamentals: 1) atenta consideració dels primers principis; 2) investigació experimental dels fets naturals que observem; 3) estudi, controvèrsia i aprofundiment del que han dit els autors més savis i erudits.

El capítol cinquè d'aquesta primera part és molt personal d'Aymerich. És el que parla *De Philosophia Antiqua, et Nova*. Ve a dir que no tot el vell per vell és obsolet, ni tot el nou per nou ja és acceptable. El que era nou en l'antigor, ara és vell, i el que ara és nou serà vell en l'esdevenidor³⁹. I l'antigor d'una proposició no la fa veritable pel sol fet de ser antiga.

Que no s'estengui en la Lògica és ben explicable, perquè Aymerich forma part d'un món intel·lectual en el qual no hi havia cap progrés en els plantejaments de la Lògica. No serà fins als replantejaments de Kant que a Europa se'n renovarà el tractament. Pel que fa, doncs, al *Systema antiquo-novum* d'Aymerich, podem aplicar el judici de Kant en la seva *Crítica de la raó pura*:

«la lògica (...) des d'Aristòtil no ha pogut fer cap pas enrere (...) [però] tampoc no ha pogut fer cap pas endavant fins al temps present, i, per tant, sembla, segons totes les aparences, que la lògica està conclusa i perfecta»⁴⁰.

Aymerich no innova en el camp de la Lògica; simplement la tracta de manera breu, fent un resum de les seves lleis, sense empantanegar-se en les distin-

38. «Vt de generalium horum, primorumque principiorum veritate nobis certo constet, sola attentione opus est, quin de omnibus primum dubitandum tantisper nobis sit, reflexaque habenda de cogitatione nostra cognitio secundum methodum Cartesianam. De illis vero Adagiis, quae ex Aristotele, ejusdem Arabibus Interpretibus deprompta, ut inconcusse veritates in Scholis venditantur; ego sic statuerem, ut eorum fere nulla sine multa crisi, et explicatione reciperentur ab iis, quibus clara est Veritas» (*Systema antiquo-novum* 14).

39. «Scriba doctus, ait summa Veritas, similis est Patri familias qui profert de thesauro suo nova et vetera. Perniciosum itaque est ita Antiquitati adhaerescere, ut nihil, nisi quod Libitina, et longeva sacrarunt tempora probemus; nec minus tamen noxium est ita Novitatibus delectari, ut quaecumque nova ex alicujus cerebro prodeant, illico recipienda esse, probandaque arbitremur. Veritatem unam quaerere debemus laboribus, et vigiliis nostris, vubicumque tandem illa sit; veritas autem omnium temporum est, et ingeniorum. Ea propter dixit sapienter Tertulianus, veterum opiniones, quae nunc verissime reputantur, suam etiam habuisse novitatem; immo et hanc habuit Doctrina Evangelica, quae sane non idcirco minus vera, nec minus credenda est. Plura recte tradederunt Veteres; plura etiam recte Recentiores; et qui nunc sunt Recentiores, erunt postea Veteres, sicuti Veteres, nunc dicuntur, qui olim fuerunt Recentiores. Errarunt non semel Antiqui, errare etiam possunt Recentiores, quin vel Novitas, vel Vetustas prosit, vel officiat Veritati. Quo circa haec nostra est super hanc re sententia, ut Sapientia Veterum inventis instauretur Recentiorum (...) Idem tradiderunt Viri Sapientissimi omnis aetatis, quorum catalogum texere longum esset» (*Systema antiquo-novum*, cap. V).

40. Emmanuel KANT, *Kritik der reinen Vernunft*, Riga 1781, p. 7.

cions del «pons asinorum»⁴¹. Les «súmmules», com es denominava correntment aquesta part de la Filosofia, són, en Aymerich, del tot «sumàries».

La seva Metafísica és del gust més clàssic que hom pugui imaginar. El resum que en fa en el primer capítol de l'apartat és digne de ser citat complet:

«Metaphysica, quae quia tradit generalia principia omnium scientiarum *Prima Philosophia* etiam dicitur, et quoniam ejus consideratio circa Entia Versatur, *Ontologia* solet appellari, est: *Facultas agens de Ente*, secundum rationes videlicet comunes enti spiritali, et corporeo: nam de ente spiritali agit Theologia Naturalis, et de ente corporeo Physiologia. Ens substantive sumptum est: *Quod potest existere*; adjective vero sumptum est: *Quod actu existit*. Utrumque dividi potest. Primo: In ens à se, seu Incausatum, et ens ab alio, seu Causatum. Secundo: In Substantiale, et Accidentale. Tertio: In Rem, et Modum. Quarto: In Spirituale, et corporeum, quorum omnium explicationibus dabimus. Ratio entis est univoca ad omnia entia; horum tamen differentias abstractissime acceptas, non transcendit transcendentia formalis, et signatae inclusiones, nec mediate, nec immediate; illas tamen adjective, et denominative transcendit. Proprietates praecipuae Entis sunt: *Unitas, Veritas, et Bonitas*. Principium intrinsecum individualis unitatis entis non est materia signata quantitate, sed essentia uniuscujusque entis; sicque omne ens cognoscibile est verum ens. Omne ens est bonum transcendentaliter, et quid positivum.»⁴²

A parer nostre, i després d'una lectura atenta del *Systema antiquo-novum*, hi ha un punt clau en aquesta obra. I és el de l'explicació coherent del sagrament de l'Eucaristia. Això preocupava Aymerich. Ell defensava l'entrada de la física experimental en la Filosofia, que comportava en aquell temps, per a estar al dia, la Física de Gassendi i de Descartes amb les seves teories d'explicació de la realitat. Però, alhora, Aymerich havia de poder donar una cosmologia que no lesionés el que li venia imposat per la Teologia. I aquesta el forçava a admetre que pot haver-hi en la realitat una «transsubstanciació». Calia, doncs, donar-hi una «explicació» lògica i coherent amb tot el sistema aristotèlic. Descartes havia trencat el sistema escolastic, perquè havia elaborat una teoria diversa per a explicar la constitució «dels cossos».

A la pàgina 71 proposa el tema de l'Eucaristia; a la 72 desenvolupa la tradicional explicació hilemorfista:

«Ex accidentibus Eucharisticis alia sunt realia, alia modalia. Accidentia realia et absoluta (...) sunt Quantitas, Gravitas, Impetus. Accidentia modalia sunt affectiones quantitatis non vero Substantiae Panis et Vini. Inter hujusmodi affectiones aliae sunt

41. Els cinc capítols en què divideix la Lògica són: 1. Definició de la Lògica i el seu objecte; 2. El coneixement i el judici; 3. L'argumentació; 4. La definició, la divisió i el mètode; 5. Els Universals i els predicables. AYMERICH, *Systema antiquo-novum* 29-35. Sobre els progressos de la Lògica, vegeu l'estudi de Ramón CENAL, *La Historia de la Lògica en España y Portugal de 1500 a 1800*, dins *Pensamiento* 28 (1972) 277-319.

42. AYMERICH, *Systema antiquo-novum* 36-37.

transeuntes physice moraliter tamen perseverantes ut Motus. Aliae permanentes ut Situs, Quies, Extensio, Figura. Secundum hoc Systema optime intelligitur quo pacto in hostia consecrata destructa Panis Substantia maneat Siccitas, Calor vel Frigus, et in Calice destructa Vini Substantia Humiditas, Diaphaneitas, Sapor, Odor, Color, etc. Licet per Mechanismum hujusmodi qualitates explicentur. Atomii vero rigidi et Cartesiani qui formas absolutas peripateticas tum substantiales tum accidentales aversantur, nunquam potuerunt explicare, nec explicaturos esse confido, nisi hoc nostrum Systema ex parte saltem amplecti malint, quoniam pacto verae huiusmodi et non fucatae affectiones Panis et Vini post consecrationem remanere possint et idcirco Cartesius primum decreverat hoc punctum intactum relinquere licet postea amicorum rogatu coactus Theologorum Peripateticorum respondere argumentis, ut fecit per epistulam ad P. Messandum Jesuitam (...) qua ostendit sed inani conatu magni ingenii sui, Doctrinam Catholicam circa Eucharistiae Mysterium non magis pugnare cum suis, quam cum Peripateticorum Principiis circa accidentia corporis Naturalis.»⁴³

L'explicació, doncs, d'Aymerich és la clàssica de la teoria hilemòrfica, amb la interpretació suarista de la doctrina escolàstica. Tot el problema rau en la intel·lecció de quin és el constitutiú essencial dels cossos. Posat en termes escolàstics, no es demana de saber la constitució «física» o «química» dels cossos, sinó la «metafísica». En aquesta tessitura, la substància corpòria és la substància estesa per l'espai i afectada per diverses qualitats sensibles. I la «quantitat» és la forma física que fa que els cossos siguin extensos; quantitat que s'entén com un accident *físic* (això és, realment distint de la substància), i *propri* (que en una definició descriptiva escolàstica és «aquella propietat que de fet fa immediatament que els cossos tinguin les seves parts integrants difuses, les unes separades de les altres o extenses»). Segons la definició de Suárez, «Quantitas est accidens absolutum naturaliter necessitate [proprium] exigens extensionem partium in loco ita ut commensurent locum et eandem necessitatem communicans subiecto et partibus eius in genere causa formalis». L'explicació última de l'Eucaristia està a assimilar el concepte de l'efecte formal de la quantitat. Si la quantitat «formalment» és la forma física per la qual els cossos es tornen extensos, el punt de la qüestió és primfilar quin és l'efecte formal de la quantitat. I Suárez troba la distinció entre un efecte formal «primari» i un altre de «secundari». Així tenim que l'efecte formal és «qui causatur a forma non per aliquam actionem, sed per communicationem suae entitatis, causalitate non efficienti sed formali». L'efecte formal de la quantitat primari és «ille quem primo, per se, et necessario forma confert subiecto et a quo ceteri effectus concipiuntur emanasse», entenen *primo*, que no hi ha cap efecte precedent; *per se*, que no cal cap intermediari, i *necessario*, amb necessitat metafísicament necessària, això és, que, donada la forma, ni Déu no pot impedir que se'n derivi l'efecte. Ara bé, hi ha un efecte formal de la quantitat que és secundari, i és el que se segueix amb una necessitat no metafísica sinó tan sols física. Aquest és

43. AYMERICH, *Systema antiquo-novum* 72-73.

un concepte suarista («ille qui sequitur connaturaliter effectum primum necessitate physica tantum»). I aquest efecte formal secundari pot quedar en suspens per una acció superior, com seria la del misteri eucarístic.

Que el misteri de l'Eucaristia era una de les mires centrals d'Aymerich, ho trobem ja en la mateixa dedicatòria del *Systema antiquo-novum*. En un encadenat conceptista, Aymerich proposa que tota disputa filosòfica és insipient si no hi apareix el nom de Jesús. La transcripció és:

«Si disputes, ut conferas non sapit
mihi nisi sonuerit ibi Jesus.

Bern. *Super Cant.* ser 15.

I E S U,

ejusque Sociis,
Dextro sub quorum Omine
Antiquo-novum Systema,
Quam exoptat visurum lucem
Unde illa accipiat
Astra quaerit cum Sole suo.
Itaque vel in prima fronte
Sacro lemmate inscribit,
Se sive disputet, sive conferat,
Nunquam sibimet placiturum,
Nisi immixtus Philosophorum vocibus
Jesus sonuerit,
Praeclarum Nomen!
Quod Sole illustrius
Vario, et multiformi irradiatio lumine;
Vel ex nubibus ipsis
Virtutum rorem stillantibus
Super Evangelicae Mensis campum
Astra nova format, et Iridem:
Futuram signum
Icti per Eucharistiam foederis
Utramque inter Philosophiam.
Nec abs tam amico foedere
Parum accipient roboris
Litterariae Provinciae:
Cum videant,
Scholae nostrae Duces,
Quod sociati fuerint Jesu nomine,
Utrumque per Orbem
*Magistros Veritatis exitisse.»*⁴⁴

44. AYMERICH, *Systema antiquo-novum*, p.s.n. a la contraportada del llibre.

III. AYMERICH, ASSAGISTA FILOSÒFIC: LES SEVES *PROLUSIONES PHILOSOPHICAE*

Aquesta obra d'Aymerich no és un tractat de Filosofia⁴⁵. Traduït a termes actuals, podríem dir que Aymerich escriu el seu pensament entorn de la filosofia en forma d'assaigs. Inicia un nou gènere literari: el del tractament no acadèmic d'un temari connex amb qüestions a propòsit de l'ensenyament filosòfic, però no fa Filosofia en el sentit rigorós del terme. El títol que hi posa ja ho indica. No titula ni *cursus philosophicus*, ni *tractatus de Philosophia*, ni amb altres expressions semblants. Sinó simplement «Prolusiones», això és, *Prolusiones philosophicae: seu verae, et germanae Philosophiae Effigies criticis aliquot orationibus, et declamationibus adumbrata*. Que, traduït de forma lliure i actualitzada, seria: *Assaigs filosòfics; imatge de la filosofia veritable i genuïna, il·luminada amb discursos crítics*.

Com ens diu el mateix títol, es tracta d'una obra-recull. No hi ha, per tant, un desenvolupament progressiu d'un tema filosòfic. Aplega diverses intervencions d'Aymerich en actes de doctorament dels seus alumnes i altres discursos de temàtica al voltant de la Filosofia que va pronunciar en ocasions diverses. Cada un dels discursos és complet en si mateix. Això condiciona el tractament que cal donar a l'obra. Obliga a anar seguint cada una de les «prolusiones» per a poder formar-se una idea del que tracten. La manera més natural és anar seguint el mateix ordre amb què ell les aplegà.

El que Aymerich pensava dels seus discursos («orationes» i «declamationes») ho tenim en la portada mateixa, quan, citant la famosa definició de Filosofia encunyada per Ciceró, la va completant afegint-hi uns mots que expressen l'autojudici de les prolusiones. Ciceró havia dit que judicava que la perfecta Filosofia era la que podia tractar de les qüestions més importants amb abundància i ornament. I Aymerich afegeix, pel seu compte, que les qüestions més importants han de ser *necessariis scilicet, aut utilibus*, això és, qüestions necessàries i útils; i a les formes adverbials *copiose, ornate*, hi intercala *solide i subtiliter*, o sigui que caldria tractar de les qüestions amb abundància, ornament, sòlidament i amb subtilitat. En conclusió, Aymerich està convençut que les seves peces oratòries tracten de coses importants, necessàries i útils, i en parla abundantment i subtilment.

45. La portada duu aquest títol complet: «Matthaei Aymerich Hispani e Societate Jesu Theologi Prolusiones philosophicae: seu verae, et germanae Philosophiae Effigies criticis aliquot orationibus, et declamationibus adumbrata. Hanc perfectam Philosophiam semper iudicavi, quae de maximis quaestionibus, necessariis scilicet, aut utilibus, copiose posset, solide, subtiliter, ornateque dicere. Ex ic. Quaest. Tusc. lib. I. Opus dicatum Illmo., et Reverendo admodum Domino D. Turiassonensi Antistiti, olim Jacensi.» Barcinone, Apud Paulum Nadal Typographum. Anno Christiano MDCCLVI.

1. Llibre Primer: la Filosofia especulativa

Tota l'obra comença amb un discurs introductori dirigit als crítics per part d'un tal Quintus Moderatus Censorinus, sobre les *prolusions* d'Aymerich. Quintus Moderatus Censorinus és el mateix Aymerich, el qual prefereix el recurs literari del pseudònim per a parlar amb més llibertat del propi treball. El dirigeix als crítics, mot que té un amplíssim sentit⁴⁶. Aquests són lletraferits o homes de ploma («Litteraturae Viri»): teòlegs, jurisperits, filòsofs, historiadors, matemàtics, oradors, poetes, gramàtics, etimòlegs, que estan estesos per tot el món. Lloa la tasca dels crítics, la dignitat dels quals és gran i exímia. Destaca particularment la tasca dels crítics de la Companyia de Jesús com són Salmerrón, Maldonado, Acosta, Mariana, Ribadeneira, Gaspar Sánchez, Prat, Villalpando, Pineda, Torres, Pérez, Ribera, Villegas, Magallanes, adornats d'una erudició sacra i profana i d'una crítica notable tant en les lletres humanes com en les divines. Alhora lloa Andreu Schottum i Josep Scalíger, admirat pel mateix Justus Lipsius. I Joan Perpinyà, Lacerda, Álvarez, Ciprià Suárez, Roa, Mendoza, Macedo i Alcázar. Finalment, no és possible d'oblidar Gracián, Vieira, Parra, Francesc Gerardo, Losada, tots ells grans en l'erudició humana. «I qui ens prohibiria de parlar d'Antoni Codorniu, recomanat pel mateix Benito Feijoo?» La tasca d'aquests crítics ha estat famosa no solament a Espanya, sinó també a Itàlia, França i Bèlgica. Per damunt de tots, tanmateix, destaca Gracián, amb obres com *Acumen et Ars ingenii*⁴⁷. És difícil trobar algú superior a ell entre els crítics ètics i polítics.

Passa després a afirmar que la tasca de la Inquisició espanyola, dedicada a expurgar els llibres i escrits de doctrines perilloses, ha estat molt útil. En aquest sentit, no solament s'han de rebutjar les obres que defensen el deisme, el materialisme, l'escepticisme i l'ateisme, sinó que cal anar en compte, també, amb les obres llatines antigues, encara que siguin de poetes famosos. Els llibres obscens han de ser apartats de les mans dels joves.

46. «Critici olim poetarum interpretes, et grammatici vocabantur: nunc nominis hujus significatio latissime patet» (*Prolusiones* II).

47. De Baltasar Gracián [1619-1658] podem citar la segona edició de l'obra *Agudeza y Arte de Ingenio, en que se explican todos los modos, y diferencias de Conceptos, con exemplares escogidos de todo lo mas bien dicho, assi facto, como humano por Lorenço Gracian. Avmentala el mesmo autor en esta segunda impresion, con un tratado de los Estilos, su propiedad, Ideas del bien hablar: con el Arte de Erudicion, y modo de aplicar; Crisis de los Autores, y noticias de libros. Ilvstrala el doctor don Manvel de Salinas, y Lizaña Canonigo de la Cathedral de Huesca, con saçonadas traducciones de los Epigramas de Marcial. Pvblicala don Vincencio Ivan de Lastanosa Cavallero, y Ciudadano de Huesca, en el Reyno de Aragon. Coronala con su nobilissima protección, el Excelentissimo Señor Don Antonio Ximenez de Vrrea, Conde de Aranda, etc. Grande de España*. Con licencia: Impresso en Huesca, por Ivan Nogves, al Coso. Año MDCXLVIII. La primera edició és de 1642. Sobre la figura de Gracián, vegeu: Miguel BATLLORI - Ceferino PERALTA, *Baltasar Gracián. Obras completas. Edición y estudio preliminar de...*, Madrid 1969; i la recent edició de Miquel BATLLORI, *Baltasar Gracián i el Barroc*, Obra Completa, vol. VII, València 1996.

Exposa tot seguit la finalitat del Candidat (el mateix Aymerich): què pretenen les *Prolusions* del nostre autor? Aymerich vol emmenar els alumnes a la virtut i a la saviesa a través de la utilitat, l'esplendor i la dignitat d'allò que hom ensenya en les escoles filosòfiques. Aymerich pretén sobretot dues coses: exposar la filosofia sòlida, subtil i erudita que serveix per a la teologia, la jurisprudència, la medicina i la vida política, i excitar l'interès i l'afecció per les bones lletres. «Aliud forte Auctorem ad evulgandas elucubraciones suas non parum movit; escitare videlicet exemplo suo alios ad amoeniorum litterarum, et verae sapientiae cultum, quo inertiam otiumque pravi cupidinis elementa ab animo eradant.»

A Espanya hi ha molta gent culta dedicada a les lletres humanes. A Catalunya n'hi ha menys, ja que aquí no hi ha mecenes.

Pel que fa a l'estil, el nostre autor emprarà el que podem anomenar *estil filosòfic*: ni massa florit, ni massa descurat, ni massa condensat, ni massa redundant. És un estil, en resum, «quo veritas sine involucris, firmis tamen rationibus proponitur». No hi seran exemptes les gràcies i anirà amanit amb una mica de sal. Estil clar i depurat que alguns anomenen *socràtic*.

L'autor nostre potser caurà en el vici, que reprèn Heninneci, de posar com a citacions versos que sembla que poden trencar la unitat del discurs. Però es pot respondre amb Quintilià que l'orador bé pot adornar-se amb els poetes.

Potser un altre defecte de l'autor és que fustiga acerbament alguns professors de Filosofia i Candidats a la fama. Però això ja ho feren grans predicadors com Crisòstom, Jeroni, Hilari, Agustí, Gregori, Bernat, sense oblidar Vieira, Barzian, Segneri, Bourdalou o Calatayud, que van fustigar els vicis del món obertament i acerba, com el mateix Crist en altre temps va fustigar els fariseus i els escribes.

Lloa els jurisperits que han adornat la jurisprudència segons la norma dels antics romans. D'entre ells cita Josep Finestres, «Jurisprudentiae et bonarum artium in Catalonia praesidium et decus», i Gregori Mayans.

Després ve un atac molt directe contra els professors de filosofia que no surten de les seves velles folies i repeteixen a la classe, sense renovar-se, els mateixos apunts de quan varen estudiar. Aymerich, el nostre Candidat, intentarà de mantenir-se lluny de tots aquest vicis⁴⁸.

Perquè, diu Aymerich, hi ha molts vicis en les exposicions filosòfiques: no solament manca d'elegància, sinó també excés de subtilitats vanes i elements inútils i capciosos. Cal que la Filosofia tracti de coses útils i necessàries, deixades les bagatel·les («relectis nugis»). Si hi ha algú que s'empipa contra això,

48. «Quid itaque Candidato est magnopere pertimescendum, si Philosophiam, quam per plures annos excoluit, cavillationibus, inanibus subtilitatibus, inutilibus quaestionibus, et inelegantia, quae mala Arabes in scholas Philosophicas invexerunt, rejectis, ad pristinam dignitatem, et gravitatem conetur, quoad ejus fieri potest, revocare. Eam quippe unam Philosophiam, quae de maximis quaestionibus potest copiose et ornateque dicere, veram et perfectam Philosophiam viri cordati, et sapientes semper existimarunt» (*Prolusiones* XVIII).

que primer s'enfadi contra Plató, i contra Lluís Vives, «totius Criticae reip. ornamento», i contra Cano, «insigni ordinis Theologici Critico», i contra Aguirre, i contra Losada, i contra Feijoo, «qui Hispanum nomen scriptis suis plurimum illustrat, et aeternum illustrabit». Ja el papa Joan XXII advertí als teòlegs de París que no es dediquessin a qüestions inútils dins la teologia ni a vanes subtilitats. Cal seguir aquest consell. I les *Prolusions* del nostre autor Aymerich gaudeixen, en aquest sentit, de bona salut.

Cal alliberar la Filosofia del jou dels àrabs i deixar d'una vegada de parlar de «*non entis, et nihili (...) chimeris, hirco-cervis, et secundis intentionibus*». I, parlant de la Física, convé d'advertir que aquesta, sense experiments, és àrida i sense suc. I la Metafísica ha de tornar a tenir la seva prístina salut, l'amenitat i el vigor natural que tenia. S'ha d'acabar allò que deia Losada:

«Leche de burra me receta el médico
por ver que soy la enjuta Metafísica,
que de puro delgada pasé a Tísica.»⁴⁹

Cal tornar a tractar de les disciplines com l'Ètica i la Política, que ja fa temps que han desertat de les escoles filosòfiques, i també de la Teologia natural. I bandejar definitivament les qüestions nominalistes per tractar problemes reals com els de la Filosofia experimental, que anomenen Fisiologia.

Les *Prolusions*, doncs, manifesten un pensament sòlid i profund, allunyat de les argücies i els sofismes, expressat d'una manera elegant i culta, car les persones més cultes s'han destacat sempre per la bona expressió literària. Per tot això, l'autor demana als crítics la gràcia de llegir-lo amb benvolença. A tal fi:

«Duo vero ad extremum etiam, atque etiam oro Illustrissimum Criticorum Senatum universum, ut in censendo Candidati opere illud magni Critici effatum memirerint ad censuram faciendam delecti:

“Insani sapiens nomen feret, aequus iniqui,
Ultra quam satis est virtutem si petat ipsam.”

Illud insuper, quod Jurisprudentes axioma Juris reputamus: *Verbis quod quis non expressit, non videtur mente cogitasse.*»⁵⁰

Vegem ara el contingut de les *Prolusions*.

49. *Prolusiones XXI*.

50. *Prolusiones XXIV*.

a) *Primera Part*α) *Prolusió I: «De l'imperi que l'ús i el costum exerceixen sobre totes les disciplines, fins i tot les filosòfiques»*

El costum no solament exerceix un domini tirànic sobre els cossos i les coses externes, com ara el vestit i els ornaments de les cases, sinó sobre els enginys, «...adeo ut nihil in scientiarum studiis amare, nihil laudare, probareque liceat, quod non fuerit Usu firmatum, et Consuetudinis legibus communitum». Així és com s'ha practicat en les arts: música, pintura, retòrica i poètica. L'ús i el costum han fet que es practiquessin les ciències més importants: la matemàtica, la jurisprudència, la teologia, la crítica, la història, la medicina. Tanmateix, la Filosofia és la que s'ha exercit més per damunt de totes les altres ciències. Fou cultivada pels caldeus, els egipcis, els grecs i els romans. Dionís de Sicília destacà Plató com el filòsof més important. Aristòtil fou el mestre d'Alexandre el Gran, fins al punt que el seu imperi s'edificà gràcies a ell. També l'imperi romà es fonamentà en la Filosofia. Molts creuen que Numa fou deixeble de Pitàgores. Pompeu honorà sobre mida les escoles filosòfiques d'Atenes i els seus mestres. D'altra banda, la Filosofia especulativa fou molt cultivada ja abans de Sòcrates. De la seva part, Sòcrates féu que s'estudiés l'ètica a les escoles. I Aristòtil cultivà amb igual cura la Filosofia espèculativa i la pràctica.

Al començament, l'Església aprecià tant els filòsofs aristotèlics com els platònics. Fou Aristòtil, nogenysmenys, el filòsof que s'imposà en les escoles, principalment a Itàlia. Ara bé, com que les ments humanes són poc constants i sempre es deleixen per novetats, resultà que Llorenç de Mèdicis i Marsili Ficino s'orientaren vers el platonisme, i hauria estat llest Aristòtil si no hagués estat per la campanya del cardenal Bellarmino, fins que el papa Climent VIII «asseverans tanto magis Platonis doctrinam cavendam esse, quanto ea Christianae religionis dogmatibus conformior Aristotelica multis videretur». Tot i això, hi havia la moda de platonitzar (la «libido *platonizandi*»).

Després, encara vingué una altra moda: Bacus de Verulami, Descartes, Gassendi i altres desenterraren les teories de Demòcrit i Epicuri. I ferèn la guerra a l'aristotelisme, de tal forma que a Anglaterra, França i Itàlia varen destronar-lo. Només Espanya continuà fidel a Aristòtil: «Una Hispaniensis schola Philosophicae in fide Aristotelis permansit». I sobretot defensà la Metafísica. Però l'estudi de la Metafísica no ha de fer oblidar ni menysprear les disciplines modernes. Aristòtil es dedicà amb el mateix esforç a l'estudi de la Física i de la Metafísica. Ara, si l'estudi de la Metafísica és agrados, l'estudi de la Física és més útil. Però els qui són poc dotats d'enginy són ineptes per a les disquisicions metafísiques.

Acabem, doncs, diu Aymerich, reafirmant el que ja asseverà Publi Sirus: que l'imperi del costum és molt fort, fins i tot pel que fa a les disciplines filosòfiques.

β) *Prolusió II: «Del relleu i de la dignitat de la Filosofia»*⁵¹

La Filosofia és la mare de totes les arts i l'ornament de totes les ciències. Tot allò que hi ha de bell, elegant, perspicu i il·lustre en les ciències es deu a la Filosofia. Fins a tal punt això és així, que la més gran erudició sense la Filosofia és inútil. Aymerich cita Ciceró per establir qui és el veritable filòsof: és aquell que s'esforça per conèixer la naturalesa i les causes de totes les coses humanes i divines i persegueix la raó de viure rectament.

Totes les disciplines són parts o gèrmens de la Filosofia. En primer lloc, però, cal distingir entre l'oratòria i la dialèctica: l'orador diu les coses d'una manera àmplia; el dialèctic, d'una manera concisa. Els filòsofs antics d'Atenes foren mestres tant en Filosofia com en oratòria: Sòcrates, Plató, Aristòtil, Teofrast. La dialèctica va unida amb l'oratòria en el sentit que tracta d'impugnar l'adversari. En els col·legis s'ha intentat de separar-les, però van unides. Basta preguntar d'on treuen ambdues els arguments: de les causes i els efectes, de l'essència de les coses, de les propietats dels éssers, de tot allò que correspon a la Filosofia.

Si passem a les altres ciències es veu el mateix. La medicina a Grècia estava relacionada amb la Metafísica. La jurisprudència civil i la canònica són parts de la Filosofia moral, la qual és perfeccionada per la teologia moral de l'Església, tret dels Evangelis i de la vida de Crist.

Els filòsofs ja arribaren a una moral universal. Tanmateix, encara estaven sumits en les tenebres. Els calia la llum de Crist. La teologia moral:

«haec illa est, quam in Evangelio non modo verbis expressam, sed exemplo, ac sanguine suo confirmatam Legislator, et Servator noster voluit posteritate transmittere, ut homines à vitiis ad verarum virtutum cultum traderent, quibus Christiani hominis animum honestari, ac contra voluptates communiri opus est, ut post vitae hujus emensa spatia optatam demum, et ipsi destinatam adipiscatur felicitatem.»⁵²

I si anem a la teologia especulativa o escolàstica, reina de totes les ciències, veiem que és filla de la Filosofia. Perquè ella especula mitjançant la dialèctica, la física i la metafísica. De fet, ha estat la Filosofia la que ha portat la teologia a les escoles, perquè aquesta té el seu origen en la Filosofia. També és veritat que la Filosofia gaudeix de l'excel·lència de la seva filla. Per això els límits de la Filosofia són certament amplíssims. No era necessari que la Filosofia aristotèlica fos difosa pel món amb la força militar d'Alexandre el Gran. «Et sane, si intueamur bona, quae per sapientiam tum mente, tum animo consequimur,

51. Tal com es diu al començament i al final, aquest discurs el va pronunciar Aymerich amb motiu del doctorat de Bonaventura de Gayolà, benedictí conventual, que despés esdevingué famós: «Scias lector: (...) Gayolà (...) nunc Regii Monasterii Sancti Cucuphatis Vallensis in Catalonia dignissimum Abbatem esse, et Perillustris Benedictinae Congregationis Tarraconensis Praesidem» (*Prolusiones* 25).

52. *Prolusiones* 19.

quid optabilius sapientia, cujus fieri per Philosophiam compotes studemus? quid ea praestabilius? quid homini melius? quid dignius? quid illustrius? nihil nempe est, quod non post illam longissime sit habendum.» Per això no hi ha nom més honorable ni més bonic ni més excel·lent que el de filòsof; entre els pagans, Pitàgores, Sòcrates, Plató, Demòcrit, Aristòtil, Teofrast, Ciceró, Lucreci, Sèneca; entre els cristians, els dos Gregoris, Nissè i Naziancè, Basili, Agustí, Boeci, tots dedicats a una o diverses disciplines: dialèctica, fisiologia, ètica, política, metafísica, teologia natural.

El nostre candidat a doctor ha de seguir, doncs, aquests passos: els de Sèneca, els de Marc Aureli, els de Bacus de Verulamí; i que l'il·lustre gimnasiarca Manuel d'Alòs i de Rius concedeixi el doctorat a aquest candidat digníssim que també ho és de la càtedra de Filosofia que instituï el nostre rei Felip V.

γ) *Prolusió III: «Dels vicis dels àrabs en l'ensenyament de la Filosofia, que han d'ésser evitats per part del professor de Filosofia»⁵³*

Després d'un preàmbul on Aymerich agraeix els favors i l'estimació que li han mostrat els membres del claustre de la Universitat de Cervera, lamenta la influència dels àrabs sobre els pensadors espanyols, que ha estat massa gran. En les escoles s'ha propagat la interpretació de la Filosofia aristotèlica feta per àrabs com Averroes, Avicenna, Avempace, Alfarabi. Les versions, però, que els àrabs han fet de les obres d'Aristòtil i que hem rebut a Espanya són un impediment per a conèixer la veritable Filosofia aristotèlica.

Les dites dels àrabs en el terreny de la Filosofia són sovint contràries a la veritat, o bé no ensenyen res. Ells han introduït mots bàrbars en la Filosofia. Aristòtil no ensenyava res de l'*Ens rationis* ni de les «segones intencions objectives». Els gramàtics experts en Filosofia poden demostrar vicis encara més grans entre els filòsofs, sobretot pel que fa al tractament de qüestions inútils. Totes aquelles qüestions referents al «subjecte que no se suposa» són inútils i perjudicials. A partir d'allò que *no és res* és estúpid de tractar *allò que és*. Les qüestions referents al *no-res*, a les *quimeres*, a l'*Ens rationis*, etc. només poden ser útils a les *segones intencions*, i gairebé caldria dir que no han de ser tractades en Filosofia. Per això cal evitar aquests vicis en la investigació de la veritat. I seguir la tradició de la nostra Universitat de Cervera, amb les seves lleis prudentíssimes⁵⁴.

Algunes qüestions dialèctiques tendeixen a les cavil·lacions, a causa de l'ambigüitat dels termes i de la pruja d'alguns professors per les novetats.

53. Discurs pronunciat en 1747 als acadèmics de la Universitat de Cervera.

54. «Hanc ob rem proculdubio majores nostri, legumque nostrae Academiae Conditores prudentissimi illam non utilem minus, quan necessariam, vobisque notissiman legem tulerunt, qua cautum est, ne quis ex Philosophiae Professoribus dictata sua inutilibus quaestionibus inferciat: praescriptum item, ut illis resecat, animum adjiciant ad utiliora persequenda, quibus erudiant studiosos auditores» (*Prolusiones* 34).

També és cert que hi ha coses inútils en altres facultats, que no són de la Filosofia. Però, més que ningú, els professors de Filosofia haurien d'eliminar totes aquelles qüestions noves i poc útils, i fer apropar els alumnes a les que són necessàries i útils. Perquè és un fet que alguns professors inciten amb el seu exemple els alumnes a aficionar-se als sofismes o a les disquisicions de caire sofístic, apartant-los de la veritable dialèctica. Cal tornar a la Filosofia, que gaudia de tanta esplendor i profunditat a Espanya. Cal tornar als principis i a les directrius primeres, segons l'esperit dels fundadors de la Universitat de Cervera: Climent XII i el rei Felip V. Cal arribar a ser una altra Atenes i una altra Antioquia. Cal eliminar d'Espanya els liceus àrabs enganyosos. Ja ha estat singular a Catalunya l'estudi de la Filosofia «contentiosa» o d'escola aristotèlica. «Quantum vero nos hac in re sane utili, atque necessaria adlaboravimus sexennio toto, quo Philosophiam in hac Academia professi sumus, clam vobis non est, posteri etiam fortasse sentient.» Aymerich afegeix que aquesta tasca que ell ha fet seria vana si no hi haguéssim continuadors de la seva obra.

Aymerich amplifica la suposició que a un candidat de la renovació filosòfica l'encerclaran multitud d'insídies. Per totes bandes s'aixecaran veus condemnatòries⁵⁵. Sempre hi ha hagut gent adherida a l'autoritat dels antics en les temàtiques filosòfiques, i aquests menyspreen les idees noves. Quan, en realitat, es poden fer totes dues coses: admirar allò que hi ha de bo en els filòsofs antics i aprofitar els coneixements i els invents moderns. La utilitat del telescopi, per exemple, és molt gran. Amb ell van aparèixer al cel molts astres que els antics ignoraven. Per això, l'esforç dels filòsofs moderns és digne de lloança. Els antics també es dedicaren a coses que en el seu temps eren noves i «modernes». Si no fos precisament per això no serien tan dignes d'admiració. Ara, en totes les disciplines cal cercar sempre la veritat, que és una solament.

Altres lletraferits prefereixen de dedicar-se a la poesia, a la història, etc., però també en aquestes matèries ha d'imperar la veritat. Cal estudiar els fenòmens físics per a arribar a les coses del més enllà: els coneixements filosòfics es fan *per speculum, in aenigmate*, com ensenya sant Pau. En els treballs i investigacions de la física han d'ensenyar-se els primers elements de la geometria i són necessaris els experiments. En aquest sentit, Aymerich es posa de model: va treballar en el seu *Antiquo-novum Systema* per augmentar la Filosofia «illustro Lyceo nostro novis experientis, quae nihil afficere praecipuis Aristotelicae Physiologiae capitibus satis, ut reor, demonstravi». Cal que, després de la dominació

55. «... etiamsi centies Cartesii doctrinam palam excecresis, male jam audientium Cartesianorum numero adscriberis; quum ipsi criminatores ne summis quidem labris Cartesii Systema in rebus Physicis, et Metaphysicis degustarint, nec forsitan quid inter Cartesianum, Atomisticum, Peripateticum, Arabicumque intersit satis norint. Quasi vero non essent alii in Orbe litterario Philosophi praeter Cartesii Sectatores, qui ab inutilibus disceptationibus abstineant, qui Arabum praetensos Aphorismos explodant, qui cavillationes atque barbariem oppugnent, qui denique Dialecticam sobriam, sinceram verecundam, et minime pertinacem tradant qua ante Arabes, et Cartesianos utebantur olim Philosophi sapientiores» (*Prolusiones* 38).

dels bàrbars (gots, vàndals i àrabs) a Espanya, quedi restituïda l'esplendor de les bones arts i les disciplines sanes. I en aital tasca la Universitat de Cervera, seguint les expectatives del seu munífic fundador, hi ha d'excel·lir.

δ) *Prolusió IV: «De la utilitat de les disputes escolàstiques adequades exactament a les normes de la dialèctica»*⁵⁶

El desig de saber és una de les propietats principals dels homes. Ja la tasca que dugueren a terme els antics, com Demòstenes, Aristòtil o Tul·li Ciceró, fou la indagació de les causes de les coses. Euclides, per exemple, s'exposà a molts perills a fi de sentir les explicacions de Sòcrates i ser instruït per ell. Entrava a Atenes durant la nit i disfressat de dona, després d'haver caminat vint milt passos. Però avui dia el camí per a la consecució de la saviesa s'ha tornat molt més planer: la còpia tipogràfica dels llibres és un gran ajut per a totes les disciplines, principalment pel que fa a les disputacions dialèctiques. Tothom té per escrit el que se sotmet a disputa, facilitant-se, per tant, la inquisició de la veritat. I en això se segueix un camí determinat. Primer es produeix un coneixement obscur juntament amb admiració; després ve el dubte; de seguida neix un judici probable, i al final, la ciència o, si es vol, un coneixement més gran de l'assumpte, que, per graus, a mesura que creix l'admiració, ens fa més doctes. Perquè l'admiració és la mare de la ciència; i la ciència és la mare de l'admiració. Les disputes públiques també estimulen l'emulació, la qual excita els enginys, mentre que la cobejança de fama o d'honor estimula les arts.

Les discussions sobre temes diversos han estat sempre molt útils a la religió cristiana. Per això Julià l'Apòstata prohibí als cristians l'estudi de la Filosofia i de les belles arts. D'aquesta manera volia llevar-los les armes poderoses de la raó. Trobem, a més, que els errors dels heretges no són res més que crasses conseqüències d'una raó malsana. Aquests errors poden ser corregits mitjançant els sil·logismes, els raonaments, els entimemes, les induccions, els exemples i els dilemes propis de la dialèctica. Com es refutaran, si no, els errors de Luter i de Melanchton? Els sofismes que impliquen els errors herètics són refutats amb l'ajut de la dialèctica. Al contrari, quan s'ha rebutjat la fe, vol dir que es menysprea la raó, com també la sana ment. Aquells qui fan retrets a la dialèctica són moguts, si més no, per un esperit dolent. Els Pares de l'Església sempre empraren la dialèctica contra els corrents herètics. Els filòsofs moderns, tanmateix, un cop han negligit les disputacions dialèctiques, semblen lliurar-se a la història més que no pas a la Filosofia. Pensen que la Filosofia tracta de subtilitats de caràcter molt abstracte. Sens dubte, cal distingir entre dialèctica i sistema sofistic. Perquè no es tracta d'astúcies ni d'ús de paraules buides, ni de

56. Discurs pronunciat a Tarragona com a exordi d'un acte públic de defensa de tesis, prolusió «nunc multis aucta». No fa referència a l'any.

discutir sobre coses inútils i poc necessàries, com tampoc de cultivar l'enginy i prou. Si les disputacions es reduïssin a això, no podríem anomenar-les amb justa dialèctiques, sinó tan sols altercats sofisticats.

Aymerich propugna la dialèctica, on hi ha més saviesa que eloqüència i argúcies. Per això, els professors de Filosofia han de dedicar-se sobretot a la sana dialèctica. Ja Joan XXII exhortava a apartar-se d'aquells teòlegs que, posposant i menyspreant temes necessaris, es fiquen en qüestions filosòfiques curioses o simplement inútils. D'aquesta manera no fan res més que apagar l'esplendor de la llum de la Filosofia i impedeixen la utilitat que en poden treure els estudiants. Tot negligint en teologia l'ús de la dialèctica veritable, es posa un fonament ruïnós a la mateixa teologia. Per això cal exhortar a l'ús recte de la dialèctica en les disputacions públiques escolàstiques. Lluny d'argúcies sofisticades i d'altercats inclinats a la contumèlia, cal seguir en els arguments i raonaments la norma escolàstica de la dialèctica sana.

b) Segona Part

α) Prolusió I: «De la tasca filosòfica útil i de la inútil; de la prestància de la doctrina física»⁵⁷

Aymerich diu que ens hem de preguntar quin progrés fan els adolescents en l'estudi de la Física. Molts autors antics s'hi dedicaren, com ara Salomó. En l'antigor, no es considerava si eren savis per l'abundància de la seva instrucció en formalitats, precisions, segones intencions, reflexió de les coses infinites, de les ficcions, dels ens de raó raciocinada o bé raciocinant, ni tampoc per si coneixien els universals *a parte rei*, o la raó individual, i els predicats, els universals a tots els individus, o la proporcionalitat, o les atribucions a l'ens real i de raó, i dels seus implícits o explícits, o la transcendència fins a les últimes diferències, ni finalment si disputaven egrègiament dels ens impossibles, dels negatius, de les quimeres, del no-res o dels ens constitutius, de les propietats, de les causes, de la cognoscibilitat intrínseca o extrínseca, de totes les quals qüestions, en les lliçons dictades d'alguns, emplenen un parell de pàgines. El que cal és saber si els alumnes coneixen la disposició de l'orbe terraquí, les virtuts dels seus elements, l'inici i la continuació dels temps, les permutacions de les vicissituds del curs de l'any, i la disposició dels estels, la naturalesa dels éssers vivents, les ires de les bèsties salvatges, la força dels vents «quibus sane omnibus luce clarior ostenditur *existentia*, sapientia, omnipotentia, providentia supremi cujusdam Numinis rerum omnium conductoris». En resum, els professors de Filosofia han d'ensenyar coses útils i necessàries. Els tres anys que integren els estudis de Filosofia són suficients

57. Discurs pronunciat l'any 1747 en l'acte de doctorat de Filosofia de Ramon Foguet, posteriorment doctor en Cànon i canonge de l'Església metropolitana de Tarragona.

per a transmetre i ensenyar totes les parts principals de què consta: ètica, filosofia natural i fisiologia experimental. I s'han d'ometre les coses inútils, no s'ha de dedicar temps a les argücies, a les subtilitats ni a les coses excessivament abstruses. El filòsof jove que ha estudiat a la universitat i torna a casa seva és preguntat pels seus pares sobre les obres de la Natura i sobre les seves causes. Li fan preguntes que són vulgars, com ara la procreació de les plantes, el seu creixement silenciós en els camps, la maduresa dels fruits, la seva corrupció, la seva abundància, i preguntes sobre el fred terrible o la calor de l'estiu, la conversió de l'aigua en gel, la suspensió dels núvols en l'aire, el vol dels ocells, la facultat de nedar dels peixos. Totes aquestes preguntes, encara que siguin naturals i vulgars, són dignes de resposta per part de la fisiologia. El pare de l'estudiant, tanmateix, se sent decebut quan veu que el seu fill no sap respondre a les seves preguntes, tot veient la seva ignorància pel que fa a les coses naturals. La ira i el dolor del pare són grans en comprovar que els seus esforços han estat inútils quan ha enviat el seu fill a la universitat. Els pares s'indignen amb raó contra els professors si comproven que llurs fills confonen les coses, prenent el vidre per una gemma, l'estany per la plata, l'oripell per l'or, l'ombra pel pal, el jull pel blat, les ximpleries per la veritat.

En les explicacions de les coses naturals han d'evitar-se els termes ambigus i metafòrics («Vocabula ambigua et translaticia»). Els fenòmens naturals han d'exposar-se no pas d'una manera abstracta o metafísica, sinó d'una manera particular o sensible, emprant alhora els experiments. Són molt dignes d'una explicació fisiològica els fenòmens de la llum i del moviment local dels cossos. Han d'evitar-se, per tant, les conteses de nom i de caràcter sofisticat. Hi ha temes, com el del no-res, de la perseïtat abstractíssima, de l'ésser impossible, que s'han d'ometre del tot, o bé tractar-los molt poc. També hi ha qüestions teològiques, com ara la controvèrsia sobre la *pre-motio* física, i aquelles que ultrapassen l'enteniment del filòsof, que han d'ometre's en Filosofia.

Hi ha camps propis de la Filosofia que ja són en si mateixos prou extensos, com ara la pneumatologia i l'ètica, els quals estan poc cultivats. Les coses sagrades no han de barrejar-se amb les profanes. La Filosofia ha d'exposar els seus temes amb agudesesa, amb subtilitat i amb l'ornament que li són propis. Però una subtilitat excessiva és perjudicial, tant per a l'enginy com per a la Filosofia, tant més quan es parla de coses inútils. Allò que és subtil no ha de separar-se d'allò que és útil. Les cavil·lacions no escauen a la teologia, al dret civil, al dret canònic, a la medicina i a les altres ciències de la mateixa categoria. Precisament les cavil·lacions dels heretges pertorben l'Església. Les cavil·lacions són també perjudicials per al comerç humà. Els romans les odiaven. És imperiós, per tant, que els alumnes es dediquin a estudiar les ciències útils i profitoses: la dialèctica, la metafísica, la teologia natural, l'ètica i també la física experimental.

Aymerich acaba amb unes recomanacions al candidat a doctor, Ramon Fouquet, que tantes mostres ha donat d'ésser un digne laureat.

β) *Prolusió II: «Del pacte que cal fer entre els partidaris de la Filosofia antiga i els partidaris de la Filosofia moderna»*⁵⁸

Aymerich amenitza aquesta prolusió reportant la intervenció d'un francès, amb el qual entra en diàleg sobre la problemàtica plantejada a propòsit de la nova i antiga Filosofia.

«Ego ut grata aliqua varietate perficiam, enarrabo (...) pedestri nempe familiarique sermone quae jam pridem in colloquio, quod mihi forte cum erudito Doctore Corpusculista intercessit, invicem disseruimus de Nova et Antiqua philosophandi ratione.»⁵⁹

Naturalment, el col·loqui se centrà sobre Aristòtil i l'escolasticisme en relació amb les doctrines de Descartes, Gassendi i Newton. En el diàleg hi intervé un dels deixebles avantatjats d'Aymerich, Lluís de Cron i de Dalmases⁶⁰, que és qui fa ingènument la pregunta següent: en quina estima tenen els moderns recentment citats Aristòtil, que és el príncep dels filòsofs?

L'opinió del corpusculista és que el mateix Aristòtil va tractar les qüestions de la física de forma massa metafísica. I l'eximi Suárez va seguir els comentaris en les seves *Disputationes metaphysicae* quedant-se en explicacions abstractes. El pensament del corpusculista es concentra en aquest paràgraf:

«Et vero, si res bene, ac sine praepudiciis perpendatur, quid, amabo, nos docuit Aristoteles de rerum natura, nisi vocabula quaedam satis ambigua, contentus cortice tenuis illam delibasse, quin totis illis octo de *Physico Auditu* libris, quos tanti facitis, mysterium alicujus momenti Peripateticis suis revelarit?»⁶¹

Aymerich continua posant en boca del francès algunes de les seves idees predilectes sobre els vicis de la Filosofia:

«Nempe non subtilitatibus, translatis vocibus, et cavillationibus, ut vos facitis, Aristotelis instar, Peripatetici, nostrates Philosophi Naturae abdita explorant, explanantque, sed diligenti experientorum observatione, quae brevior, et securior est via inveniendi, et exponendi Verum. Quid enim refert inanes, et infinitas texere de lana caprina, et affini umbra quaestiones, quales illas existimo, quas versatis; videlicet, Aristoteli ne hoc, an illud verbis suis pronuntiare in animo fuit? (...) Exempli gratia, quum *privationem* dicit principium entis naturalis, etiamsi millies asseveret, *privationem* nihil esse, et ex nihilo

58. Aquest discurs el va fer Aymerich en una festa de doctorat de diversos candidats, que no especifica quins són. Tampoc no hi posa data. El títol té un subtítol molt del gust de l'època: «Prolusio (...) in qua Auctoris disceptatio cum ignoto Doctore Corpusculista, dialogi fide, enarratur».

59. *Prolusiones* 78-79.

60. Coneixem Lluís de Cron i de Dalmases perquè fou un dels alumnes de Filosofia d'Aymerich que tingué un dels actes públics de *Universa Philosophia*, seguint el *Systema antiquo-novum*, com consta en la portada d'un dels exemplars d'aquesta obra.

61. *Prolusiones* 82.

nihil posse fieri: quum item statuit materiam nec esse *quid*, nec *quantum*, nec *quale*, et tamen aeterna omnia ex materia fieri, mundumque ab aeterno conditum existimavi.»⁶²

Acaba l'argumentació proclamant la necessitat dels experiments en la física.

Aymerich aprofita l'avinentesa per a afirmar que ja Aristòtil usà dels experiments. Aristòtil digué que l'experiència és l'*ull* del filòsof, més que no pas la ment. I Tomàs d'Aquino deia també que, gràcies a allò que l'home experimenta en els sentits, arriba als principis de la ciència. Ara bé, sant Tomàs també recomanava que l'experiència dels sentits ha de ser moderada per la raó, car els sentits poden patir errors, sobretot a causa de la fantasia. En aquest sentit, els filòsofs moderns són massa indulgents envers la imaginació i els sentits, o la sensibilitat. Per això –rebla Aymerich– cal rebutjar abans que res els principals dogmes de l'experiència propis dels filòsofs moderns, principalment dels cartesians.

Hi ha explicacions de Descartes que van contra l'experiència. No cal ja parlar dels *vortices* que contradiuen la informació que rebem pels sentits. Però és igualment gens acomodat a l'experiència, i contrari a la fe, aquell recurs a la glàndula pineal, una mínima part del cap, que regeix les funcions humanes i regula tota la màquina del cos. També és contrària a l'experiència la construcció estel·lar, que explica la presència del sol com una làmpada. I què més llunyà de la raó i dels sentits que l'afirmació que entre el cos físic i el matemàtic no hi ha res, i que treu a Déu la potestat d'induir el buit? Però, encara, el principi més erroni de Descartes és el que posa com a fonament de tot: el que fonamenta la pròpia existència en el *cogito: ergo existo*.

El que defensa Descartes no és ni experiència ni raó, sinó una fantasia. Es pot lloar, certament, l'enginy de Descartes, com també el seu esforç, encaminats a renovar la Filosofia. Però cal anar amb compte. Per exemple, és cert que amb cap experiment no es demostra que les *formes substancials* diferents de la matèria siguin quelcom repugnant a l'experiència. Hi ha també alguns *accidents absoluts* distints tant de la matèria com de la forma substancial i a més «ex usu igitur sunt formae *substantiales* a materia distinctae, tum nonnullae *accidentales*, non *modales*, quae substantiam corpoream quodammodo adficiant, et in ea recipiantur»⁶³. És problemàtica la concòrdia entre la vella i la nova Filosofia, entre la peripatètica i la corpuscular, sense que sigui necessari d'abandonar el sistema aristotèlic del cos natural. I queden pendants, encara, qüestions més difícils, com és ara la del venerable sagrament de l'Eucaristia: «in quo manere panis et vini adfectiones tum nativas propriasque, tum adventitias, seu accidentia sine substantia, qua indigent, a Theologis post Florentinam, Constantiensem, et Tridentinam praesertim Synodos edocemur». La sentència comuna dels peripatètics, discrepant-ne pocs, és que cal admetre la *Quantitas absoluta*, el qual accident és separable de la substància per obra divina. I això

62. *Prolusiones* 83.

63. *Prolusiones* 89.

no ho podem explicar pel *mecanisme*. La quantitat absoluta i el *mode* només poden continuar existint un cop destruïda la cosa, mitjançant un miracle diví.

Els alumnes de Cervera, doncs, han d'anar amb compte i no deixar-se convèncer pels partidismes en la Filosofia, que són molt perjudicials a la veritat. En Filosofia ha de valorar-se sobretot la raó, però també cal tenir-hi present l'autoritat dels antics.

Passa també que la divisió en sectes es deriva dels professors que, per augmentar les files de la seva secta, atrauen alumnes tot just sortits de les escoles de gramàtica, quan encara amb prou feines han degustat la llengua llatina. Jo –diu Aymerich– sempre he maldat per resoldre aquests mals i per dur a terme una aliança entre els seguidors de la nova i de la vella Filosofia. Tretze dels meus deixebles han defensat en aquest mateix teatre el llibret que jo vaig escriure de Dialèctica, Metafísica, Teologia Natural i doctrina ètica, afegint-hi altres parts de la Filosofia, que és, justament el *Systema Antiquo-Novum Jesuiticae Philosophiae*.

c) Tercera Part

α) Prolusió I: «Es demostra la utilitat de la Metafísica per damunt de totes les altres disciplines filosòfiques»⁶⁴

Fora d'Espanya s'aprecia molt poc la Metafísica. Es tenen més en compte les qüestions físiques i les ètiques. La Metafísica és considerada com una disciplina ociosa i inútil, de manera que és rebutjada pels seus detractors. Pensen que és estúpid de cercar la glòria en una cosa inútil. La invectiva, doncs, que actualment els fisiòlegs i els ètics dirigeixen contra les disciplines metafísiques es refereix al fet que són inútils per a la vida corrent dels homes. «Hanc ob rem fortasse jam in more positum est, addunt, quod in Coenobitarum septis, claustrisque sese modeste abdat, atque contineat tum Metaphysica, tum Scholae Theologia».

El retret que hom fa a la Metafísica és que no és apta per a administrar i dirigir la vida civil i la política. Per a la societat –diuen– cal ser instruït en altres disciplines. El metafísic es dedica més aviat a quimeres, a *hirco-cervus*, mancances i espais imaginaris. És com si el metafísic «aëra per vacuum Bellerophontis alato equo, Gryphi, vel Quixotii *claviligneo* insidens, omniaque transcendens, voti compos efficiatur»⁶⁵.

La temàtica que es planteja la Metafísica –diuen– és inútil, ridícula i capciosa: impossibilitats, mancances, mancances de les mancances, homes semi-bovins i semihomínids bous, com deia Ovidi, que els posa sota el jou de la

64. No diu en quina ocasió tingué Aymerich aquest discurs ni en quina data.

65. *Prolusiones* 99.

Metafísica. L'ens, els ens de raó, els visibles i els invisibles, els possibles i impossibles, els perceptibles i imperceptibles, i super-ridículs monstres de diverses feres, són propis només dels metafísics, poetes i sofistes, familiars dels somniadors, de coses no existents i de segones intencions.

Diuen que foren els sofistes els qui s'ocuparen de les qüestions metafísiques. El sistema sofístic és molt perjudicial pel que fa a l'administració de l'Estat i de la societat. I si observem el món dels historiadors? Diuen els detractors: res més incert que la història⁶⁶.

En fi, la Metafísica és una regió àrida, espinosa i estèril, només interessant per als sofistes, embaucadors, somnàmbuls, hipocondríacs, i molt còmoda per als litigants. Per això caldria que fos proscripida per edicte del pretor de tots els liceus i de totes les ciutats literàries.

Un cop exposada llargament la invectiva més crua contra la Metafísica, Aymerich passa a reivindicar-la, refutant els arguments contraris. La Metafísica, en primer lloc, és molt útil als teòlegs escolàstics. Gràcies a ella poden refutar les heretgies, ja que aquestes són sofismes o fal·làcies. Luter, per exemple, no féu res més que corrompre la teologia escolàstica amb els seus errors i falsejats. Per això els luterans odien les disciplines especulatives i no volen ensenyar-les a les escoles. De fet, la Metafísica i la teologia escolàstiques exigeixen un gran talent i enginy. No tots els qui s'hi dediquen, però, són veritables filòsofs; alguns només ho són de nom i no penetren en la medul·la de les coses.

Però tornem als luterans, continua Aymerich, que és d'on s'ha apartat el discurs. La causa per la qual avorreixen la Metafísica és perquè, amb aquesta, es manifesten els seus errors i es desbaraten les seves fal·làcies. Els luterans odien aquestes disciplines com els esclaus la forca, els cavalls el fre i les ferradures, els infants la fèrula. Els jansenistes odien la gràcia suficient; els calvinistes, els dejunis de Quaresma, el gènere de vida aspre dels primers cristians i els vots religiosos de pobresa, castedat i obediència. Sempre que poden denigren les disciplines especulatives i, si de cas poguessin, lluitarien per arrabassar de les escoles catòliques aquest baluard. Si prenem una imatge de les Escripures, farien com els filisteus amb Samsó, que li tragueren els ulls i el vexaren; això mateix farien amb les disciplines escolàstiques i especulatives dels catòlics, que els voldrien cegar la llum que els proporcionen.

Totes les arts i totes les facultats, fins i tot les pràctiques, estan imbuides dels principis metafísics. Totes apareixen lligades pel mateix vincle d'afinitat.

66. «At nihil, inquiet, magis quam historia incertum: nihil minus quam historiographi dignum fide: quum pauci profecto sint, ex illis, qui plura ad legentis admirationem excitandam, modo ea ad verisimilitudinem propendeant, pro arbitratu, non confingant, qui explorata promant, qui partium studiis magis, quam sinceritati non inserviant, qui de exterorum, et hostium gloria multum non detrahant, qui patriae, amicisque omnia non tribuant; quique religioni ducant a veritate in rebus gestis exponendis, et lectori propinandis, quaedam supprimendo, quaedam minuendo, plurimum aberrare» (*Prolusiones* 102-103).

La Metafísica fou anomenada per Aristòtil amb els noms de primera Filosofia i ontologia, la qual influeix en totes les ciències. Ell deia que la Metafísica era la font més rica, com també l'oceà més gran, on es troben tant el principi com la sortida de totes les altres doctrines. La Metafísica és la font i el principi de totes les disciplines. Per tant, la Metafísica no és pas una disciplina ociosa, en la mesura en què presideix totes les altres disciplines. La claredat dels seus conceptes és molt útil, tant per a les arts com per a les qüestions polítiques i econòmiques. En conseqüència, la Metafísica és útil per a la societat i l'Estat. El que passa és que hi ha molts manobres però pocs arquitectes. Hi ha sofistes però pocs filòsofs. La Metafísica, amb els seus conceptes fonamentals d'*Unum*, *Verum* i *Bonum*, contempla precisament la veritat summa i necessària. La Metafísica contempla el sublim i aquelles coses que són dignes de conèixer. Tot això ho sabia bé Francisco Suárez, el gran metafísic, el doctor eximi, després d'Aristòtil, que en les seves disputacions de tota la Filosofia, que ocupen dos volums, volgué emprar la nomenclatura metafísica «ut nempe omnes intelligerent in illa eum fuisse sententia, idque pro indubitato habuisse, nullam esse in Philosophia doctrinam, quae Metaphysicae imperium subterfugiat, quaeque a Metaphysicae pronuntiatis eximatur»⁶⁷.

El clam conclusiu d'Aymerich és un crit de batalla: fugin, per tant, tots els detractors de la Metafísica. Aymerich acaba amb una exhortació als oients perquè es dediquin a la veritable Filosofia, més útil que les riqueses i els honors i que fa l'home més il·lustre que la mateixa autoritat o poder polític. Ja que som fets a semblança de Déu, nascuts per a les coses sublimes i altíssimes, les disciplines metafísiques ens fan més feliços, en quant ho comporta la natura humana⁶⁸.

β) *Prolusió II: «Si s'ensenya com cal, la Metafísica no solament és útil, sinó també agradable»*⁶⁹

L'ànim humà pateix pròpiament de més mals que el cos. El plaer de la curiositat i de saber coses amenes –si és una pruija desmesurada– és perjudicial a l'Estat i a la societat, quan s'han rebutjat les qüestions sòlides i útils. En els homes existeix d'una manera natural una doble afecció o tendència: una és comuna a les bèsties, com ara la de mantenir les forces corporals, la salut, la nutrició, etc.; l'altra, que ens distancia molt de les bèsties, com ja notava Aristòtil, és la del coneixement de les coses amb les quals nodrim, cultivem i reforcem l'esperit. Per això, les disciplines que comporten aquestes característiques, que són

67. *Prolusiones* 116.

68. «Quinimmo non tam mihi, quam Platoni summo Philosopho adsentientes, non modo utilissimam esse Metaphysicam pro certo habituros confido, sed ceteras scientias, et disciplinas, nisi quis scientiam Optimi nactus fuerit, quae per Metaphysicam habetur, raro equidem prodesse, obesse potius plerumque ei, qui illis fuerit instructus» (*Prolusiones* 117).

69. Aymerich no especifica ni quan va pronunciar aquest discurs ni en quina ocasió.

amenes i útils, són preferibles. Les arts inútils, com la cabalística, la sofstica i la genetiàca, han de ser bandejades de les escoles. Són simulacres de les arts.

Hi ha qui rebutja o menyspra la Metafísica, bé per ignorància o bé per un esperit de contradicció amb l'ànim d'argüir. De fet, n'hi ha molts que rebutgen la Metafísica, perquè ultrapassa llur capacitat intel·lectual. Ja va quedar provat en una altra Prolusió que la Metafísica era la més útil de totes les altres doctrines filosòfiques. Cal presentar adequadament la Metafísica i procedir com els metges, que donen als infants les medecines necessàries embolcallades amb productes dolços, tal com ja descriuí Lucreci. Els professors, igualment, han de procedir d'aquesta manera. No és fàcil, certament, fer amena la Metafísica. Però si molts professors s'apartessin dels prejudicis acostumats, aconseguirien de parlar d'una manera més amena de la Metafísica. La manca del caràcter agradable no és pas pròpia de la mateixa Metafísica com a tal, sinó que és una malaltia dels tractats que l'exposen. Allò que fa que la Metafísica sigui espínosa, àrida, desèrtica i exempta d'amenitat són les qüestions de caràcter sofstic: com parlar del no-res, de les privacions o mancances de l'ens, dels no-éssers, de les formes pròpies dels éssers⁷⁰.

I Aymerich continua amplificant, com ha fet sovint, altres termes inútils o rars amb què alguns carreguen la Metafísica. Aquesta seria molt agradable si, en lloc de coses inútils, s'exposessin àmpliament les coses útils, com és la recerca sobre Déu:

«indagare quam Deum unum, verissimum, simplicissimum, optimum, aeternum, infinitum, sapientissimum, potentissimum, quantum fieri potest, dignoscere, mundique intelligibilis, et spiritalis pulcritudinem, ornatum, ordinem, structuram, cardines, opes, incolas, administrationem, quorum omnium speculatio ad solidam spectat Metaphysicam, perscrutari, et demirari?»⁷¹.

Cal tenir molt present que la Metafísica és la disciplina més important i profunda entre totes les disciplines. Els filòsofs antics consideraven que l'home és fet principalment per a la contemplació de les obres divines i del seu artífex. Totes les coses es troben sotmeses al coneixement humà. És el Senyor del món qui ha atorgat les facultats intel·lectuals a l'esperit humà. La Metafísica és la ciència que governa totes les altres. Els principis de la Metafísica són els elements bàsics que determinen la veritat. L'esperit humà no pot ser feliç sense el coneixement íntim i perfecte de l'Ésser. L'esperit humà no està content sols amb el coneixement superficial de les coses. La facultat humana de recordar se satisfà amb moltes coses, amb una multitud de coses, però amoïna el record de les

70. «Quis item ignorat, aliquos de rebus nihili, de privationibus, non entibus, haecceitatibus ludicrisque aliis pro ea qua pollent, arte cavillandi perpetuo disputare, quum res utiles, jucundas, necessarias, ad Scholasticam Theologiam viam minus impeditam sternentes, et Metaphysicae magis proprias versare et possent, et deberent?» (*Prolusiones* 123).

71. *Prolusiones* 123.

coses inútils. Per aquest motiu, la memòria fou rebutjada per Temístocles. No proporciona la felicitat, com tampoc no la proporcionen el dubte, la perplexitat i l'admiració. En efecte, una part de la felicitat consisteix, com diu Horaci, a no admirar-se de res: en aquest sentit, aquell qui coneix perfectament totes les causes de les coses és feliç. És feliç, per tant, qui coneix la causa de les causes: Déu. La realitat de conèixer la connexió que existeix entre les causes i els efectes és una cosa molt agradable. Res no subsisteix sense l'ajut de Déu. En el temple d'Apol·lo ja hi havia inscrita la màxima de la felicitat «Coneix-te a tu mateix» (*Nosce te ipsum*). Però si no es coneix el Bé suprem, l'ànim no pot estar tranquil. Tothom cerca el bé màxim. Plató cercava el que era òptim. I la Metafísica ensenya als deixebles d'arribar a l'*Unum, Verum, Bonum*. «Nihil quippe exploratius, quam ex imis ad media, ex mediis ad summa Metaphysicae ope extra se raptum animum progressu facere, donec ad scalae fastigium demum preveniens infra se positas regiones amplissimas unico veluti simplicissimo, et jucundissimo obtutu respiciat; finem vero, nube mortalitatis interjecta, obscure qui cernat, leviterque contingat: quem deinde, corporis velamine deposito, perfecte intueamur»⁷². La Metafísica, darrerament, emmena a arribar a través dels diversos gèneres d'éssers al principi de tots ells i a la fi que tenen, això és, Déu. Ensenya el coneixement de les coses divines que es troben inserides en la saviesa. Aquells qui ignoren la Metafísica no poden ser anomenats savis.

Segons Aymerich, els filòsofs moderns menyspreen la Metafísica, la posen darrere de la Física. Però la Metafísica és la llum de la Física i de les altres disciplines. La fisiologia d'Epicur, per exemple, la qual no té Metafísica, s'assembla a una cosa corbada. En canvi, la Metafísica s'assembla al cedre, recte i dret. Els filòsofs moderns, tanmateix, volen fer que el cedre sigui corbat i tort.

La constitució de l'home, com ja sabem, és molt apta per a les especulacions celestials. Aristòtil ja anomenava la Metafísica també *Theologia*. Sense la Metafísica totes les coses que apareixen en les altres disciplines són plenes de boira, similar a la boira de Diomedes, tal com ens narra la Ilíada. La subtilitat dels filòsofs moderns és admirable, però a França han estat vituperats pels aristotèlics. Un cop s'ha rebutjat la dialèctica i la Metafísica, no hi ha cap afirmació, encara que sigui ben falsa, que no pugui defensar-se. Per consegüent, aquells qui són enemics de la Metafísica i no en són partidaris són molt forassenyats.

γ) *Prolusió III: «De l'amplitud de la Metafísica i de la sublimitat de la seva argumentació»*⁷³

El físics diuen que els elements eteris són distribuïts en tres regions: íntima, mitjana i suprema. Els nivells o regions de les disciplines filosòfiques també

72. *Prolusiones* 130.

73. Aymerich no diu ni quan va pronunciar aquest discurs ni en quina circumstància.

són tres: l'ínfima, la mitjana i la suprema. La regió ínfima és la mecànica, la qual es refereix a l'estructura del cos, i és anomenada Física, o fisiologia. Diem mecànica, perquè així parlen els filòsofs corpusculistes. La regió mitjana abraça aquelles coses que difereixen de les funcions pròpies dels cossos i que es refereixen a l'ànima; són la dialèctica i l'ètica. La regió suprema és aquella que contempla les coses intel·ligibles, tant divines com humanes. És la Metafísica, que s'anomena també *Ontologia*, *Filosofia primera* o *Teologia*.

La Metafísica es dedica a investigar les coses més elevades i més perfectes. «Ea (...) Dei *Essentiam*, et Atributa in universa rerum natura numeris omnibus absolutissima (...) subtili disquisitione, studioque investigare aggreditur»⁷⁴.

Aquells qui estudien la Metafísica necessiten moltíssim un enginy subtil i profund. La Metafísica abraça totes les altres disciplines. Totes les coses, tant les més grans com les més petites, són *unum*, procedeixen d'un sol principi molt simple, que cal que la Metafísica investigui. Aquest principi és Déu, la causa universal i el fi —causa final— de totes les coses creades. Déu és qui ha ordenat l'Univers, com també és aquell qui ordena l'Estat i la societat. Els grans fundadors de ciutats i promulgadors de lleis, com ara Licurg, Soló, Ròmul, Radamant, mereixen lloances, perquè amb aquestes institucions han fonamentat les bones condicions dels homes, els costums honestos i honrats. Déu, tanmateix, és el fundador i l'ordenador suprem de tots els estats i de totes les societats d'aquest món. El treball de la Metafísica, doncs, és precipu: investiga el principi, l'ordenador i el fundador de totes les coses que hi ha en aquest món.

Hi ha moltes classes de coses i Déu les ha creades perquè serveixin l'home. El metafísic veu la imatge del creador en qualsevol ésser, perquè Déu disposa totes les coses tocant al seu nombre, pes i mesura. Veiem que en un cercle o en una piràmide les línies tendeixen a un sol punt; de la mateixa manera totes les coses creades emmenen d'una manera espontània i natural a Déu, com si en fos el centre. Per això, als ulls del metafísic el món apareix com un teatre bellíssim i molt agradable. La Metafísica és la ciència especulativa, i hem de tenir en compte que l'esperit humà és molt digne d'especular. Qui ignora l'esperit no pot ser tingut com a savi.

L'esperit és a la vegada espectador i actor de l'espectacle del món. En el teatre i en les seves faules és molt important que no es diguin coses insulses i fastiguejants, perquè aleshores l'espectacle és fred i dolent. Si hi ha molta expectació i després, a l'hora de la representació, no es diu res de bo, l'obra teatral és dolenta i decebedora. El metafísic, doncs, ha de dir coses excelses i importants. La Metafísica indueix l'esperit humà a acostar-se a les ments angèliques superiors. Fa admirar la bellesa del món intel·ligible. La Metafísica és equiparable a allò que s'anomena també Teologia natural: indaga les causes de totes les coses, fins i tot les més petites i insignificants, car Déu és l'artífex

74. *Prolusiones* 140.

del món. Els físics que ignoren la Metafísica cauen en grans errors: Tales, Orfeu, Horus, Trimegist, Pitàgores, Sòcrates, Plató, Teofrast, tots ells erraren la navegació en el mar de la Filosofia. Particularment, les sentències que diuen els físics referents a l'ànima o a l'esperit són summament ridícules i molt falses. És absurda la teoria de Lucreci, seguidor de Demòcrit, d'explicar les commocions de l'ànima per partícules, «vel cubicas, vel sphaericas, vel triangulares, vel quadratas, vel polygonias» que xoquin entre elles. I d'igual manera erraren Zenó, Diògenes, Anaxàgores, Empèdocles, Crístias, Xenòcrates o Aristoxèn.

Els ateus moderns no volen reconèixer l'excel·lència, la dignitat i l'esplendor que provenen de l'esperit humà. No es creuen superiors a les bèsties. Afirment que l'ànima és mortal. De fet, són els crims que els menen a l'ateisme. Si l'ànima no fos immortal, els homes serien més infeliços que els animals. L'ànima immortal demostra que existeix un Déu just que dispensa premis i penes. Un cop demostrada la immortalitat de l'ànima, sorgeixen nombroses disputes molt útils i molt agradables, que són digníssimes del metafísic. En primer lloc, cal tractar la qüestió referent a com l'ànima es troba ficada en el cos. Després apareix el problema de la lluita de l'ànima amb si mateixa. Una altra qüestió és la referent a com l'ànima viu fora del cos. S'ha d'intentar, doncs, de descriure de la millor manera possible l'estat celestial de l'ànima.

La Metafísica ja fou inculcada per Déu als primers pares. També aparegué d'una manera excelsa en els profetes, en les sibil·les i en els apòstols. També en els mags perses, en els sacerdots caldeus i en molts del filòsofs grecs. En canvi, els ateus antics, com Diògares de Melit, Teodor cirinenc, Prodi, Protàgores, Espeucip, Epicuri, Estrató, Lucreci, Aristodem i altres, són refutats i foragitats per la Metafísica. Aquesta ens fa veure els errors, la ceguesa i la bogeria on arribaren. La Metafísica fa veure també l'estupidesa dels politeistes, perquè demostra que existeix un sol Déu i que és necessari un esperit immortal.

Està bé que es facin lloances de les altres disciplines filosòfiques: la dialèctica, l'ètica, la física. Fins i tot està bé que es facin lloances de les matemàtiques, encara que Aristòtil no les posa entre les disciplines filosòfiques. Tanmateix, la Metafísica, amb la dignitat de la seva argumentació, amb la subtilitat de les seves discussions, amb l'amplitud de les coses útils que investiga, amb la seva sublimitat, va al davant de totes les altres disciplines filosòfiques. L'única cosa que cal fer és apartar-se dels vicis a l'hora de començar l'estudi de la Metafísica o Teologia natural, per tal d'arribar al coneixement de Déu amb l'ànim ben imbuït dels seus preceptes, «quo fiet, ut ad admirationem cum aestimatione: ad cultum cum timore: ad timorem denique cum fiducia erga Deum animum suum, aliorumque nullo negotio, et multo compendio valeat excitare»⁷⁵.

75. *Prolusiones* 164.

2. Llibre Segon. Filosofia pràctica

Mateu Aymeric, sota el pseudònim de Quintus Moderatus Censorinus, introdueix les «prolusions» que integren el seu segon llibre sobre la Filosofia. Es tracta, doncs, d'una autopresentació, que ve a ser un pròleg *galeatus*.

El prologuista ens adverteix que el tema general del llibre ja no és el de la Filosofia especulativa, sinó el d'una altra faceta de la Filosofia, això és, la pràctica. Tractarà, per tant, d'aquella temàtica que es refereix a les virtuts que han de tenir els qui aspiren a tenir fama i fortuna; i d'aquells vicis o defectes que hauran de corregir, reprimir o evitar.

No se li escapa, a l'autor, que tractar aquesta mena de Filosofia és difícilíssim. La dificultat no ve del fet que sigui abstrusa, sinó del fet que la repremsió dels vicis i mals costums no és agradable ni amena. I sobretot es fa antipàtica precisament a aquells qui estan carregats dels vicis que es reprenen.

Per a fer-lo més amè, l'autor del llibre usarà el mateix recurs que en els anteriors: ornar-lo amb una llengua llatina acurada i sovintejada de citacions dels clàssics, no de la insulsa erudició dels poetes i dels historiadors. Ho farà servir com sal que temperi l'amarguesa de la veritat.

Si algú observa en les «prolusions» alguna dita menys recta, l'autor la reconeix com a falla seva. I prega als crítics que la sàpiguen excusar, ja que quasi tots, «ut siquid bene scribas, levior pluma gratia fit, siquid pecces, plumbeas iras gerant». L'autor evitarà, això no obstant, de barrejar en els seus discursos la pols del vocabulari escolàstic.

Finalment, l'autor adverteix que, encara que parli amb termes com *fatum*, *fortuna*, *sors*, *casus*, no oblida mai que el suprem Numen sap, vol i permet tot el que succeeix en el món. Seria estúpid, o bé maligne, qui no posés a bona part el que comentem de la Fortuna; perquè no ens referim a la *Fortuna primària*, això és, «la Providència divina», sinó a la *Secundària*, o causes creades, causes segones, que és la que depèn dels homes.

Quintus Moderatus Censorius no hi hauria d'afegir res més si no fos presentar uns versos hendecasil·labs que un enginyós alumne del col·legi de Cordelles ha dedicat al pare Mateu Aymeric, lloant el magisteri que fa dels preceptes ètico-polítics en les seves classes. Publicar-los, trets del llibre *Candidatus Famae et Fortunae* —diu Aymeric—, no desagradarà ni als lectors ni a l'autor. Aquest era l'alumne Ignasi Aparici i d'Amat⁷⁶.

76. Els versos són:

«HENDECASYLLABI
 I dextro alite *Candidate Famae*:
 Scriptum, quod bene vertat, exaratum
 Docto pollice dulcis Aymerici,
 Inter mille sales, facetiasque,
 Ceu inter violas, thymumque nascens.
 I felix, pete Zoilos Batavos,

a) *Primera Part*α) *Prolusió I: «Sobre la petició honesta de les remuneracions de la fama i de la fortuna»*

L'esperança d'aconseguir premis promou les tasques humanes. Els homes, fins i tot els honorats, desitgen la fama i la fortuna. De fet, totes les arts són filles de la necessitat o de la glòria. En la societat hi ha molts béns que sorgeixen del desig de la fama i de la fortuna. El principal distribuïdor de la fama i de la fortuna és Déu. Ara bé, no es pot arribar a la fama i a la fortuna de caràcter sòlid si no és mitjançant uns mèrits veritables. Cal tenir en compte, d'altra banda, que la felicitat vertadera no es troba en els béns que comporten la fama i la fortuna. Per això, aquells qui són mediocres han de ser menyspreats per la fama i la fortuna i han d'aconcentrar-se amb això si aprecien la tranquil·litat de l'ànima. Perquè els béns de la fama i de la fortuna no són dignes de la màxima preocupació de l'ànima immortal. Quan no es tenen els béns de la fama i de la fortuna i es desitgen immoderadament, llavors pertorben l'ànima; quan es tenen, fatiguen i turmenten; quan es conserven i es custodien provoquen la por de les insídies i dels perills de perdre'ls. És molt difícil de romandre en el grau superior de la fama i de la fortuna. Tota felicitat humana és enganyosa i fal·laç. Cal procedir com els funàmbuls, amb intel·ligència, precaució i prudència. Cal tenir cura de no caure en frauds, simulacions, calúmnies, perjúria o discussions. Els més segurs i més feliços són aquells qui s'accontenten amb la mediocritat, o camí mitjà, i deixen els màxims honors i els cims de la fortuna als altres.

En les properes prolusions, Aymerich anirà mostrant el camí que cal seguir perquè el Candidat a la fama i a la fortuna pugui arribar a assolir-les.

Clarosque eloquii Patres latini,
 Anglosque, Indigenasque Galliarum,
 Jactant qui Hesperia exsulare ab ora
 Romani eloquii gravem nitorem.
 I, monstra digito tuum Aymericum,
 Dicens omnibus, hic, hic est Iberus,
 Orator, Criticus, Sophus, Latinus,
 Facundus, lepidus, gravis, disertus.
 Hastas abjicient statim, canentque
 Suffusi palinodiam pudore.
 I dextro alite *Candidate Famae*:
 Quem dignum statuet teri, legique,
 Auctori et Critici togam rependet,
 Te ut primum Criticus legat Senatus:
 Hic si te probat, omnibus placebis» (*Prolusiones* 171-172).

β) *Prolusió II: «De l'excel·lència de la doctrina ètico-política i de la dedicació del Candidat a la fama i a la fortuna, dedicació màxima i utilíssima a la societat»*⁷⁷

Aymerich comença lloant Felip V i el canceller Miquel Gonser. Descriu l'edifici de la Universitat, que li apar de factura vitruviana. I exalça els alumnes: «quid magnum lectae juventutis seminarium, in quo octoginata optimae spei adolescentes alentur omni scientiarum genere imbuendi in maximum Cataloniae nostrae decus, et totius Hispaniae ornamentum»⁷⁸.

L'autor vol tractar aquí d'aquella part de la Filosofia que en les escoles es toca només lleugerament o es deixa del tot a part: la que s'anomena Filosofia ètico-política. Encara que molts exalcen altres ciències, com la dialèctica, l'astronomia, la física, tant teòrica com pràctica, la doctrina ètico-política supera, per la seva dignitat, els altres tractats de Filosofia, malgrat que siguin més subtils. La seva dignitat prové del fi i de la matèria que li és pròpia. La doctrina ètico-política ha estat instituïda com a exemplar de la saviesa i de la providència divines. Les idees primàries de la doctrina ètico-política han estat imbuïdes de bon començament en la ment humana. Constitueixen una defensa i una fortalesa enfront dels mals que pot portar la fortuna. Per això, l'estudi de la doctrina ètico-política és molt útil per a aquells qui aspiren a la veritable fama i a la veritable fortuna. Per consegüent, és molt útil també per a l'Estat i per a la societat. Amb la seva llum es corregeixen els costums, la desídia dels ciutadans i es promouen les bones obres amb la remuneració dels premis atorgats a aquells qui han fet mèrits.

Acaba la lloança de la doctrina ètico-política amb una conclusió retòrica, que ens dona la mesura de l'estil d'Aymerich: és una exhortació als oients, sobretot joves estudiants, perquè s'iniciïn en l'estudi de la doctrina ètico-política i perquè en treguin el màxim de fruit⁷⁹.

77. És un discurs primerenc d'Aymerich a Cervera, l'any 1740: «Prima, quae habita est in novis aedibus Cervariensis Athenaei.»

78. *Prolusiones* 189.

79. «Illic vobis tum Graecae, tum Romanae aperiuntur fontes eruditionis: illic magnanimitatis, aequitatis, amoris erga patriam, rerum humanarum despicientiae, fortitudinis, ac ceterarum omnium virtutum heroica exempla patefient; quibus floruisse domi, militiaeque litteris proditum est Lacedaemones, Athenienses, Romanos, Persas, Indos, ac omnium nationum, omnium aetatum, omnium fortunarum homines, plebeios, optimates, imperatores, philosophos: illic diversas edicetis, gubernandi rationes, *Monarchicam, Democraticam, Aristocraticam, Oeconomicam, Despoticam, Monasticam*, mixtas: illic denique reperietis quidquid profert historia utilis, et jucundi, quidquid est, et fuit in mundo politico, vel commendatione, vel vituperio dignum, quidquid in varietate amoenum, atque admirandum, quidquid est in humanioribus litteris eruditum. Horum vero cognitio, praeterquam quod maximam animo jucunditatem adfert, adolescentiam exacuit, virilem aetatem illustrat, senectutem reficit, secundas res firmat, adversis perfugium, ac solatium praebet; non exiguum sane splendorem addit, tum reipub. tum disciplinis ceteris gravioribus, quarum studia, decusque hodie conamur instaurare. Quae quidem, si cum hisce variae

γ) *Prolusió III: «Sobre els capítols I i III de l'Ètica d'Aristòtil, on tracta de la fortalesa com una altra de les virtuts morals, que és molt digna d'aquell qui aspira a la fama i a la fortuna»⁸⁰*

Segons Aymerich, allò que sempre li semblà de més gran utilitat per a la vida civil fou la doctrina aristotèlica referent als costums morals, perquè conforma el nostre esperit a la veritable saviesa. Aristòtil fou el príncep que deixà enrere els mateixos Sòcrates i Plató.

Un dels punts més importants dels tractats a l'Ètica d'Aristòtil és el de la fortalesa, que és la virtut dels herois i dels savis. La fortalesa, segons l'Estagirita, és aquella virtut de l'ànima amb l'ajut de la qual no som vençuts fàcilment per la por de la mort i amb la qual suportem amb esperit fort i de manera vehement les coses terribles. La fortalesa ja fou cantada pels poetes antics com la virtut pròpia dels herois, com Hèrcules. Fou també la virtut de grans homes reals com Temístocles, Pausànies, Epaminondes, Deci, Marcel, Màrius, Escipió. Un d'aquells qui mereix més lloança en aquesta virtut sembla que fou Alexandre el Gran. Però la fortalesa no solament fou la virtut d'aquells qui es dedicaren a les gestes militars, sinó també la d'aquells qui excel·liren per la seva saviesa. L'exemple més eminent és el d'Ulisses.

b) *Segona Part*

β) *Prolusió I: «Sobre la maldat dels envejosos, que ha de ser mitigada i declinada en l'aspiració a la fama i a la fortuna»*

L'autor volia parlar primerament d'una de les coses que impedeix més la consecució d'una glòria sòlida entre els homes i d'un lloc esplèndid dins la societat: volia parlar de l'oci, que emmena a relaxar l'esperit i el duu a la seva corrupció. Però parlarà, de fet, d'una cosa encara més important en aquest mateix sentit: parlarà de l'enveja.

Cal lloar la virtut i avorrir el vici, tal com aconsellaren els poetes i els filòsofs antics. Cal foragitar el vici de l'enveja, que és un vici de gent plebea i un vici vil. L'objectiu propi dels envejosos són els homes que excel·leixen per la seva saviesa i per la seva probitat. Tanmateix, com que no pot evitar-se que hi hagi persones envejoses, ens trobem davant un mal que ha de tolerar-se com una cosa insignificant i sense importància. En definitiva, cal tenir-lo com un mal menor. Això no vol dir pas que hagi de fomentar-se ni provocar-se amb fets

eruditionis ornamentis conjugantur; spero brevi fore, ut magis, ac magis, eae in dies efflorescentes eximiam, aeternaque vobis laudem pariant, atque huic sapientissimae Academiae non sperendam nominis celebritatem» (*Prolusiones* 203-204).

80. Aquesta breu prolusió és el discurs de doctorat d'Aymerich, l'any 1742: «Recitata in Cervariensi Lyceo, quum Auctor Supremam peteret Philosophiae Lauream.»

i dites imprudents. És una temeritat i una imprudència provocar les ferres que poden fer mal, com el lleó, el búfal o l'ós. Amb la maldat de l'enveja cal actuar i procedir amb la mateixa prudència.

Molts homes temeraris van morir pel fet de confiar en les seves pròpies forces. No han de provocar-se els odis, perquè això pertorba la pau, i aquells qui torben la pau en la societat i en l'Estat són gent execrable. La pau és un bé molt gran. És molt necessària en la societat. Per això cal ser prudentes com ho foren els grans homes de l'antiguitat: Tul·li Pomponi Àtic i Cató. De fet, és quelcom gloriós patir l'enveja dels altres. Això vol dir que es tenen coses esplèndides i magnífiques, car ningú no enveja coses calamitoses o sense relleu. Amb tot, el savi ha d'ésser conscient que la fortuna és cega, és com una cosa sense pes, és inconstant. L'objectiu dels envejosos, doncs, és poca cosa. Per això, la virtut i la saviesa no han de ser mai abandonades a causa de l'enveja dels altres. No hem de fixar-nos en els altres ni preocupar-nos pel que fan o diuen en el sentit d'envejar-los i voler emular-los. Cadascú és el fabricant de la seva fama i de la seva fortuna. El mal està en els altres si llavors envegen els béns obtinguts per un mateix. Aristòtil, per exemple, hagué de fugir d'Atenes perquè fou acusat injustament per enveja. La integritat i la innocència dels costums són un gran consol enmig de l'adversitat. La precaució, amb tot, és molt necessària en la vida civil. Sòcrates fou acusat i obligat a morir a causa de les enveges. Cal conservar la moderació. Juli Agrícola se salvà de la mort, sota l'imperi de Domicià, pel fet de conservar la moderació enmig de la gran fama i de la gran fortuna que tenia.

El final de la prolusió és una exhortació a emprar sempre aquesta moderació, deixant de banda l'ostentació i la jactància, fins i tot entre els amics. Amb la modèstia i la moderació s'aplaça precisament la maldat dels envejosos.

β) *Prolusió II: «Sobre els qui deliberadament envegen, per la qual cosa ells mateixos s'impedeixen d'aspirar als béns de la fama i de la fortuna»*

Aymerich diu que tornarà a parlar de l'enveja, fatal escull dels lletraferits i de molts homes òptims. Ja va dir en l'anterior prolusió que no solament no s'havia de provocar l'enveja, sinó que els barons savis i virtuosos motivaven contra ells la ràbia i la crueltat dels envejosos. Ara pintarà al viu els caràcters d'aquells qui, no tenint mèrits pròpis, es vanten de ser persones benemèrites, que han aconseguit la fama i la fortuna.

En general, cal dir que són molt diversos els caràcters dels qui aspiren a la fama i a la fortuna d'una manera lícita. Aquests personatges també pateixen de molts vicis. Per això, la primera virtut del Candidat a la fama i a la fortuna ha de consistir a no vantar-se dels pròpis mèrits. Cal ser prudentes, com ho va ser el rei d'Espanya Felip II, del qual es conta una significativa anècdota. Hi havia un candidat a la toga del senat, que era un home molt ben dotat en talent, de preclara noblesa i ciència jurídica, i celebrat de moltes maneres. Aquest va

posar-ho tot en un llibret, que féu arribar a Felip II. Però el rei donava allargues a l'assumpte. Mentrestant, un altre va lliurar al rei un escrit en què posava com a suprema qualitat del candidat la virtut de la prudència. I el rei, que s'havia informat sobre el candidat per altres vies, va respondre que el més gran impediment per a donar-li la toga era aquella «prudència» de què es vantava.

Els qui aspiren a la fama i a la fortuna han de ser ajudats, també, i animats, perquè alguns aprofiten poc llurs aspiracions a causa d'alguns defectes de poca importància. De fet, quan es tracta de grans personalitats, els altres no els deixen passar cap defecte en ells, ni tan sols els més insignificants. Ara bé, n'hi ha molts que volen aconseguir la fama i la fortuna lloant-se ells mateixos. Això és un error greu. És l'opinió pública, el consens, el que dona testimoni a favor d'aquells qui tenen mèrits veritables. Entre els homes no és gran aquell qui es vanta. No és la lloança pròpia allò que fa gran, sinó l'honradesa, la prudència, la modèstia i la fortalesa. Tingues ben present això: tot ho has rebut gratuïtament, per gràcia⁸¹.

En els mentiders no resplesceix pas la veritable modèstia. La modèstia es complementa amb altres virtuts, com la justícia i l'equitat. Són molt odiosos aquells qui amb jactància van plens del pronom *ego* i el van declinant per tots els casos gramaticals, en públic i en privat. Qui de tal forma es vanta i menysprea els altres no fa res més que dedicar-se deliberadament a odiar els altres. I aquell qui reprèn els altres i no sap excusar-los o dissimular-los cap defecte, és retret, al seu torn, pels altres.

És preferible que no parlis dels teus dons:

«Ulysem sic depingit Homerus (...) ut rusticus, et stultus, parumqum ingeniosus videri possit; quem tamen loquentem, ut prudentissimum, et dissertissimum omnes admirabantur: quinimo sua prudentia, et sapientia dignum putabant Graeci omnibus dominaris.»⁸²

I Aymerich hi afegeix una sentència d'or: «tibi impera: de te, deque rebus tuis vix loquere». La posteritat judica rectament els mèrits d'aquells que ja han mort.

81. «Omnia tibi Fortuna manu liberali largita est Gratulo, gratulorque; sic moneo te, ut fruaris tacitus tanto bono, et singulari hac tua felicitate; moneo te insuper, ne calamitatem irrites, quum te felicem vocas. Desine bonorum tuorum commemoratione, et non in loco expositione invidios, et obtrectatores dormientes excitare, ne forte bona tua, harpyarum more, livido suo ore commaculent, vel eadem tibi eripiant more praedatorum» (*Prolusiones* 243).

82. *Prolusiones* 248.

c) *Tercera Part*α) *Prolusió I: «Dels fraudulents i hipòcrites, que pretenen d'aconseguir la fama i la fortuna mitjançant arts dolentes i ridícules»*

Hi ha individus que no tenen cap mèrit pel que fa a ser famosos i afortunats, però dissimulen i fan veure que tenen mèrits. Hi ha individus perversos que aspiren a la fama i a la fortuna i, en realitat, són homes palesament deshonestos. Aquesta gent no és tolerada ni tan sols en la societat civil, o només hi és tolerada d'una manera contrariada i gairebé amb enuig. Aquests individus donen un exemple molt dolent, si obtenen una magistratura.

Tothom ha de ser provat pel que fa a la fama i a la fortuna, i no ser acceptat gratuïtament. Si no es fa així, és molt gran la manca de felicitat de la societat i de l'Estat. Temístocles fou expulsat d'Atenes pels conciutadans per causa de les males arts dels envejosos. Hagué de refugiar-se a Pèrsia, amb Xerxes, com un exiliat, aquell qui havia vençut tantes vegades. Per això fou molt gran l'alegria de Xerxes per l'exili de Temístocles.

Els homes honrats rebutgen prudentment d'exercir una magistratura en un Estat pertorbat. Si no resplendeix en la societat cap mena d'esperança de solució o redreçament de la pertorbació és millor que se'n quedin al marge. Al contrari, si hi apareix alguna esperança de salut, han d'exercir el càrrec d'una magistratura per al bé de la pàtria.

Entre aquells qui són dissoluts no dura gaire l'associació mútua. Allò que és violent no és perpetu. Per exemple, a Roma hi hagué molts pertorbadors i tingueren un final molt desgraciat. La història de la vida dels homes del passat és una imatge del que succeirà en els homes del futur. Els homes que no són honrats censuren sempre aquells que són benemèrits i els detracten, pensant d'arribar a la fama i a la fortuna a través de llur ruïna. Els consideren llurs competidors i volen destruir-los per assolir ells la fama i la fortuna. Cal tenir en compte, doncs, d'evitar aquells qui aspiren a la fama i a la fortuna d'una manera malèvola i que són calumniadors. També ens hem de malfiar d'aquells qui llegeixen llibres prohibits pels jutges eclesiàstics, a causa de la seva enorme maldat.

És molt desgraciat aquell qui no plau a ningú. Per això, els envejosos són molt infeliços i destrueixen la societat humana. Els costums dels detractors són pèssims. Són ridículs els esforços que fan per dissimular els propis defectes aquells qui aspiren, de forma lamentable, a arribar a tenir fama i fortuna. Fan veure que tenen una gran familiaritat amb els òptims i els homes erudits. Saben totes les coses que passen a la casa del veí.

Els veritables candidats a la fama i a la fortuna, els alumnes de la Universitat de Cervera, no han de ser sepulcres blanquejats. No han d'ocupar-se de negocis que menen a la mort. Aquell qui només dissimula i, en realitat, no fa res en res, no es distingeix d'un cadàver o d'un home mort. Hom no ha de preocupar-se dels altres, perquè aleshores negligeix la pròpia tasca. No s'han de creure aquells qui proposen coses fàcils, encara que prometin com a premi muntanyes

d'or. Cal sentir amb precaució aquells qui aconsellen fàcilment. Els alumnes de la Universitat de Cervera, doncs, han de cultivar la virtut veritable, com també la veritable saviesa, rebutjant l'afectació, l'ostentació, la jactància, la loquacitat, l'enveja, la dissimulació i tots els altres vicis d'aquesta mena. Si tenen coneixement de si mateixos, si se sotmeten a les normes establertes i si es dediquen a l'estudi de les bones arts, Aymerich els promet un gran ornament de fama i de fortuna, com també una felicitat singular pel que fa a l'aspiració d'honors i de retribucions en el regnat del rei Ferran VI, justíssim i molt remunerador.

β) *Prolusió II: «Sobre la imitació lloable i la imitació ridícula dels homes grans i il·lustres, encaminades a aconseguir la fama i la fortuna»*

En els homes hi ha una inclinació natural a imitar. Això és el que fan els pintors, els poetes i els pallassos obscurs, tal com diuen Plató i Aristòtil. Ara bé, cal notar que els exemples són millors que els preceptes. Sèneca introduí la Filosofia entre els romans amb els preceptes. Però Epictet la hi introduí amb els exemples. Fixem-nos en les imatges i en les reproduccions dels romans il·lustres. S'hi posaren moltes coses que havien de recordar-se i de ser imitades en la posteritat. Cal, doncs, imitar, però cal imitar bé. Hem d'imitar aquells qui a Espanya es dedicaren a cultivar les lletres, perquè els antics autors espanyols són gairebé iguals en doctrina als grecs i als romans.

Pel que fa als autors espanyols posteriors, llur prestància es refereix principalment a les disciplines més profundes: la teologia, la història, la crítica. Amb tot, s'erren aquells qui idolatren els autors antics sense criteri, ja que alguns patien errors i tenien coses dolentes.

Els autors espanyols gaudeixen d'una bona natura. Llur enginy és molt apte per a totes les ciències. No solament són aptes per a les disciplines abstractes, sinó també per a les exposicions literàries plenes de bona llengua llatina. Vegeu Lacerda i Quevedo en les seves obres pòstumes. Vegeu Cervantes amb el seu camí al Parnàs. Vegeu els autors catalans i provençals, que influïren en els grans poetes d'Itàlia, al revés d'allò que sol dir-se: que els poetes espanyols imitaren els italians. Heus aquí una comparació, ja que Petrarca diu:

«Pace non trovo, e non ho da far guerra,
E, volo sopra l'cielo, è giaccio in terra
E, nulla stringo, è tuto l' mondo abbraccio
Et ho in odio a me stesso, et amo altrui.»

I el poeta Jordi, donant-ne testimoni l'historiador valencià Escolano, havia compost aquest epigrama:

«E non he pau, e no tinc, quim guerreig
Voi sobre l' Cel, e nom movi de terra
E non estrenc res, e tot lo mon abras

Oy he de mi, e vull a altri gran be,
sino es amor, doncs açò, que sera?»⁸³

Ara bé, no totes les coses són dignes d'admiració en els grans homes. Són estúpids aquells qui volen imitar Hèrcules, Sòcrates, Felip de Macedònia o Cató. Fins i tot Alexandre el Gran superà el seu pare.

Quant a l'estil, no ha d'imitar-se un estil literari massa obscur i massa subtil. No ha d'imitar-se l'afectació ni l'obscuritat en Filosofia. No ha d'imitar-se la vana eloqüència. Ha d'evitar-se l'afectació en el fet d'imitar els poetes antics, com també en el fet de seguir afectadament la Filosofia moderna. Cal evitar de fer veure que hom és molt erudit. Han de rebutjar-se els literats que fan veure afectadament una mena d'èxtasi en la meditació i en les seves especulacions. Cal imitar, doncs, els homes excel·lents, però sabent separar sempre allò que és lloable d'allò que és viciós, allò que és útil d'allò que és inútil, allò que és sòlid d'allò que és aparent i superficial.

IV. CONCLUSIÓ

Aymerich cal considerar-lo un innovador en el camp de la Filosofia. És innegable que propugnà un sistema racional i empíric alhora, raó i experiència. El seu ensenyament, expressat en el *Systema antiquo-novum*, maldava per superar el cercle tancat de la pura especulació escolàstica, que interpretava la realitat, no pel que és en si mateixa, amb les seves lleis i la seva complexitat, sinó pel que en resulta després d'haver-hi aplicat un esquema mental metafísic clos en sí mateix i preelaborat. A més, volia tractar de «coses útils i necessàries», com repeteix tan sovint en les *Prolusiones Philosophicae*. El seu esforç intel·lectual sembla que l'havia d'haver fet arribar a un sistema realment nou. No ho aconseguí del tot.

Podríem preguntar-nos si l'esforç d'Aymerich, en ple segle XVIII, encaixa en la definició que Kant va fer de la Il·lustració. Què és la Il·lustració?, es pregunta Kant. I respon: «És la sortida de l'home de l'estat de pròpia i culpable situació de dependència»⁸⁴. Il·lustració és la superació de l'estat de dependència intel·lectual. És l'actuació del *sapere aude*: gosar fer servir la pròpia raó per a saber, atrevir-se a saber. Aymerich, en certa mesura s'acosta a aquest ideal. Mai

83. Aymerich anota: «Oy prisco idiomate nostro sonat *odium*.»

84. I. KANT, *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?*, dins *Kant's Werke, Abhandlungen nach 1781*, Berlin 1912, vol. VIII, p. 35: «Aufklärung ist der Ausgang des Menschen aus seiner selbstverschuldeten Unmündigkeit. Unmündigkeit ist das Unvermögen, sich seines Verstandes ohne Leitung eines anderen zu bedienen. Selbstverschuldet ist diese Unmündigkeit, wenn die Ursache derselben nicht am Mangel des Verstandes, sondern der EntschlieÙung und des Muthes liegt, sich seiner ohne Leitung eines andern zu bedienen. *Sapere aude!* Habe Muth dich deines eigenen Verstandes zu bedienen! ist also der Wahlspruch der Aufklärung.»

no formulà clarament el contingut del *sapere aude*, però en les seves *Prolusiones Philosophicae* estimula els oients i lectors, els «candidats a la fama i a la fortuna», perquè aprenguin a filosofar. Ara bé, Aymerich no acaba de volar a ales desplegadas. Potser temia d'anar a parar massa lluny. O estava massa lligat per la definició de Ciceró de la Filosofia, que li era grata: «poder parlar abundantment i amb ornat de les qüestions més importants». I encara que Aymerich amplia la definició de Ciceró afegint-hi que és parlar de les qüestions més importants «necessàries i útils», i parlar-ne «sòlidament i subtilment», de fet no canvia una concepció de la qual no pot sortir del tot l'actitud que Kant pressuposava en el veritable filòsof il·lustrat.

Aymerich lluita per sortir de l'asfíxia de l'infantilisme escolàstic decadent que imperava en el seu temps, però li manca l'empenta per a elaborar un pensament que avanci amb la sola llum de la raó i l'experiència. Ell aprecia la vera Escola Escolàstica, i per això és conscient de la decadència de la pseudo-escolàstica iterativa i quasi nominalista. Aymerich vol ser innovador, però, d'altra banda, l'autoritat externa i la mentalitat col·lectiva imperant el frenen i li resten embranzida per a anar més endavant. Aymerich s'entossudeix a fer avançar la vera Filosofia més enllà de les qüestions inútils que denuncia manta vegada com un funest perjudici intel·lectual de la seva època, però no encerta a bastir ell mateix, de forma del tot original, un sistema realment nou i coherent. Queda, per tant, en un mig camí. El seu mèrit és un intent de sistema «antiquo-novum». Potser el que s'ha anomenat un sistema eclèctic, aquell, tantes voltes repetit, eclecticisme de l'escola jesuïta ceriverina del segle XVIII.

Josep M. BENÍTEZ RIERA
 Facultat d'Història Eclesiàstica, PUG
 Piazza della Pilotta, 4
 I - 00187 ROMA

Summary

This article presents and studies the two philosophical works by the Jesuit Fr. Mateu Aymerich (Bordils, Girona, 1715 - Ferrara, 1799) who was professor of Suarist Philosophy at the Cervera University, during the years 1742-1747. Firstly, the author gives a brief biography of this little known Jesuit, expelled from Spain by Charles III in 1767, together with all the members of the Jesuit Order. He then goes on to describe the content of Aymerich's two philosophical publications: the class manual, a summary of his lectures in philosophy, entitled: *Systema antiquo-novum Jesuiticae Philosophiae contentiosam, et experimentalem philosophandi methodum complectens*, and the essay book, on philosophical topics, entitled: *Prolusiones philosophicae: seu verae, et germanae Philosophiae Effigies criticis aliquot orationibus, et declamationibus adumbrata*. The article ends with an appraisal of the significance of Aymerich's philosophical work.